

Zondag
10 sept. 2023

Met hart
en ziel

OPEN MONUMENTENDAG MECHELEN

WWW.MECHELEN.BE/OPENMONUMENTENDAG

MECHELEN

Inhoudstafel / Plattegrond

Voorwoord

- 1 **Impact Factory**
Graaf van Egmontstraat 17-19
- 2 **Bier Central / De Zwaan**
Grote Markt 29
- 3 **Brusselpoort**
Hoogstraat 83
- 4 **Mercier / Hof van Egmont**
Kardinaal Mercierplein
- 5 **'t Gasthuis / Onze-Lieve-Vrouweziekenhuis**
Keizerstraat 7
- 6 **Hof van Schoofs**
Korenmarkt 8
- 7 **Sociaal Huis**
Lange Schipstraat 25-27
- 8 **Sint-Niklaaskerk Leest**
Leest-Dorp z.nr.
- 9 **Meubelen NOVA / Speelgoedmuseum**
Nekkerspoelstraat 21
- 10 **Zolder Sint-Katelijnekerk**
Sint-Katelijnekerkhof z.nr.
- 11 **Sint-Martinuskerk Hombeek**
Sint-Maartensplein z.nr.

Bronverwijzingen

Colofon

2	INHOUD
4	
6	
12	
20	
28	
40	
50	
62	
70	
80	
90	
98	
108	
111	

Voor de 35ste maal op rij is Mechelen ook dit jaar weer van de partij op Open Monumentendag. We verwelkomen je graag in een van de 19 opengestelde locaties, verspreid over de stad.

Een warm thema

Geïnspireerd door de Europese focus op levend erfgoed schoof Herita 'met hart en ziel' naar voor als thema voor deze editie. 't Gasthuis mocht dit jaar dan ook niet ontbreken op het programma. Op de benedenverdieping van het vroegere ziekenhuis in de Keizerstraat wil het stadsbestuur immers een groot Mechels kanker- en revalidatiecentrum realiseren. De bedoeling is om in dit statige 19de-eeuwse gebouw alle producten en diensten voor mensen met kanker te bundelen; een uniek project in Vlaanderen en Europa.

Met het Sociaal Huis in de Lange Schipstraat zet ook een tweede zorglocatie de deuren wijd open. Je wordt er met open armen ontvangen voor een kennismaking in hun mooie kantoren, waar vroeger weeskinderen en kloosterzusters thuis waren.

Bijzondere locaties

Aan het Kardinaal Mercierplein kan je een bezoek brengen aan een stukje van Mercier, het als monument beschermde deel van het woonzorgcentrum Hof van Egmont dat bouwpromotor COGIVA verbouwt tot een ensemble met een commerciële ruimte en tien woongelegenheden. Enkele meters verderop zet Stadsmakersfonds samen met het stadsbestuur zijn schouders onder de herbestemming van een industriële wasserij en leegstaande kantoren tot de Impact Factory, de toekomstige Mechelse referentieplek rond circulaire economie.

Op de vesten kan je verder terecht in een van de oudste Mechelse monumenten, de Brusselpoort, sinds enige jaren ook de thuis van een rijke collectie poppen- en figurenerfgoed.

Je kan uitzonderlijk op de zolder van de Sint-Katelijnekerk. Bewonder de eikenhouten dakstructuren en gewelven die teruggaan tot de 14de eeuw. Bijzonder is zeker ook de rondleiding in de coulissen van het Speelgoedmuseum. Daar ervaar je aan den lijve wat er nog allemaal rest van de meubelzaak NOVA - van de beruchte toren - die decennialang gold als een van de grote spelers van het Mechelse meubel.

Exclusief kan je ook een bezoek brengen aan het Hof van Schoofs, het 16de-eeuwse stadspaleis waarvan de rijzige toren nog steeds een baken vormt aan de Korenmarkt.

Het stadsbestuur investeert

Wie de afgelopen jaren de Mechelse Open Monumentendag bezocht, heeft de evolutie van Het Predikheren van nabij kunnen volgen. Nu de stellingen uit de kerk verdwenen zijn, kan je voor het eerst de ruimte en de prachtige stucplafonds in hun totaliteit bewonderen. We tonen je er ook enkele merkwaardige stukken die aan de oppervlakte kwamen tijdens de archeologische opgraving in de zomermaanden. Je kan ook binnenstappen in het Schipke, het hoekpandje met mooie 18de-eeuwse gevels dat wordt gerestaureerd tot museumcafé van het aanpalende Museum Hof van Busleyden. Of een vrij bezoek brengen aan de vernieuwde Vlietenkelder, die eerder dit jaar werd ingehuldigd.

Het stadsbestuur investeert ook mee in het erfgoed van de deelgemeenten. Zowel in Hombeek als in Leest krijg je een unieke kans om de stellingen te beklimmen die enkele maanden geleden rond de toren van respectievelijk de Sint-Martinuskerk en de Sint-Niklaaskerk gebouwd werden.

Wie tussen de bezoeken door even wil pauzeren moet zeker eens langsgaan bij het onlangs geopende Bier Central aan de Grote Markt. Daar zwaaien voor de gelegenheid de deuren van de vroegere bioscoop- en danszaal op de verdieping weer even open.

Ook andere trotse monumenteneigenaars, zoals Martin's Patershof, Kazerne Dossin, Lumière Mechelen en de booteigenaars van de VVBHV, grijpen de Open Monumentendag aan om je welkom te heten.

Erfgoed beleven

Open Monumentendag draait om meer dan enkel gebouwen. Vele vrijwilligers, stadsgidsen - afgestudeerd of in opleiding - muzikanten en performers maken je bezoek tot een echte beleving. Dat is zeker zo in mARTa, de vroegere Heilig Hartkerk, waar met OPEN mARTa een waar festival op poten staat. Net zoals op vier andere locaties kan je daar tijdens Open Monumentendag onder meer jonge Mechelse makers aan het werk zien, die door RADAR geprogrammeerd werden.

Wij wensen je alvast een fijne dag in onze stad.

Alexander Vandersmissen, Burgemeester

Arthur Orlans, Schepen van Financiën, Gebouwen, Eigendommen, Monumenten, Landbouw en Juridische Zaken

01

IMPACT FACTORY

 Graaf van Egmontstraat 17-19

De historiek van Impact Factory aan de Graaf van Egmontstraat is sterk verweven met die van het historische Hof van Egmont en met het ontstaan van de Mechelse stationswijk. Die komen allebei ruim aan bod in de bijdrage over Mercier / Hof van Egmont in deze brochure.

We pikken hier in op het moment dat de Commissie voor Burgerlijke Gast- en Godshuizen van Mechelen (Commissie) op haar percelen aan de pas aangelegde Graaf van Egmontstraat zeven huurwoningen wil bouwen.

Huurwoningen van stand

In 1839 ontwierp architect François Drossaert voor de Commissie een neoclassicistische eenheidsbebouwing van zeven woningen langs de Graaf van Egmontstraat. In augustus van datzelfde jaar kreeg meester-metsers P.J. Gernaert uit Mechelen de opdracht voor de bouw van de eerste drie panden. In 1841 startte de Brusselse aannemer Deffaux de bouw van de overige vier woningen, inclusief het hoekgebouw met het Kardinaal Mercierplein. De koetshuizen in de tuin van vier van de panden en de vermelding van vestibules met kapitelen, gedecoreerde stucplafonds en marmeren schouwen in de bestekteksten, wijzen op het standingvolle karakter van de woningen.

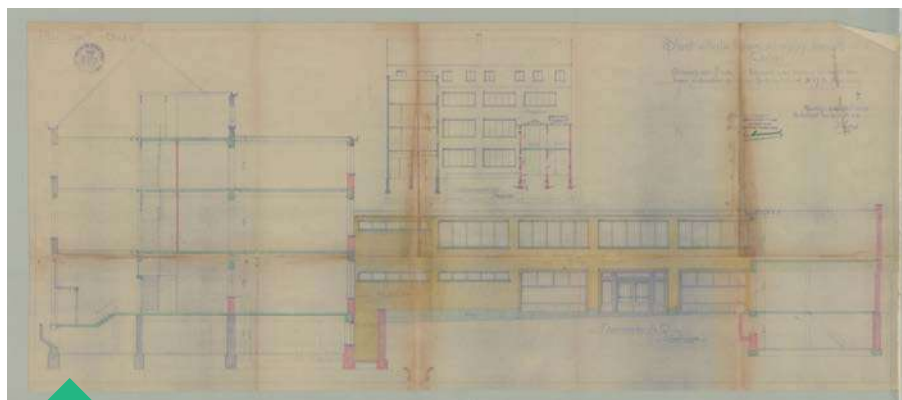
Door de eerste woning en het hoekgebouw aan het Kardinaal Mercierplein hoger op te trekken, benadrukte François Drossaert de huizenrij die hij ontworpen had.

Steeds meer kantoren

Al in 1868 verkocht de Commissie de huurwoningen aan de Graaf van Egmontstraat. Volgens het bestuur waren er in de toekomst namelijk grote herstellingen te verwachten. Bovendien achtte het de interest uit het beleggen van de verkoopsom hoger dan deze uit de verhuur. Daarnaast was de Commissie van mening dat het niet haar taak was om leden van de gegoede klasse onderdak te verschaffen.

Met de nieuwe eigenaars kwamen nieuwe noden en verbouwingen. Zo liet het Crédit Général Hypothécaire het huidige Graaf van Egmontstraat 19 in 1920 uitbreiden tot een kantoor met een directeurswoning. Negen jaar later kwam het pand in handen van de Compagnie de l'Électricité du Nord de la Belgique (ENB), een van de vele elektriciteitsproducenten in ons land in die tijd. In tegenstelling tot veel andere Europese landen die na de Eerste Wereldoorlog de elektriciteitsproductie en -distributie hadden genationaliseerd, bleef die in België namelijk in privéhanden.

In 1948-1949 ontwierp architect François Segers een nieuwe achterbouw en een uitbreiding voor de kantoren van ENB.

In 1929 liet ENB het pand aan de Graaf van Egmontstraat verder verbouwen tot kantoren. Het bedrijf, dat in Mechelen ook verschillende buurtspoorwegen uitbaatte, deed goede zaken en liet zijn Mechelse zetel regelmatig vergroten. In 1937 kwam er een eerste aanzienlijke uitbreiding met de nog bestaande kantoorvleugel van vier bouwlagen tegen de rechtse perceelgrens.

Omdat dit nog niet volstond kocht het bedrijf het linkse buurhuis op nr. 17, dat in 1948 nog een nieuwe achterbouw met twee verdiepingen en een bijkomende kantoorvleugel kreeg. Stedenbouwkundige regelgeving beperkte die kantoorvleugel tot één verdieping. In 1990 kwam er toch nog een tweede etage, wat grosso modo de huidige omvang van het complex vastlegde. Op dat ogenblik was ENB via allerhande fusies echter al enige tijd opgegaan in wat in 1990 uiteindelijk Electrabel werd.

Wasserij/droogkuis/ververij Max Lepage/Idéal

Aan de andere zijde van het voormalige Hof van Egmont vond een heel andere evolutie plaats. Vermoedelijk in de jaren 1920-1930 vestigde wasserij/droogkuis/ververij Lepage, later bekend als Idéal, zich in de Hanswijkstraat en de Potterijstraat. Plannen van verbouwingen tussen 1950 en 1960 tonen hoe de omgeving waar ooit het godshuis van Sint-Heilwich stond, verder veranderde. In een eerste fase werd een bestaand gebouw links achteraan in de Potterijstraat, vernieuwd en uitgebreid om onderdak te bieden aan een magazijn, een garage en een personeelsrefter.

Bij een tweede verbouwing werden verschillende woningen afgebroken voor een 'magazijn met aanhorigheden' dat de eerdere verbouwing verbond met de kantoren in de Hanswijkstraat. Hierin lagen beneden de wasplaats, de laadruimte en de ververij. Op de eerste verdieping werd de strijkzaal ingericht. Dit gebouw werd vijf jaar later nog uitgebreid en vernieuwd.

Louis en Monique aan het werk in de ververij van Idéal Mechelen, 1992.

In zijn hoogdagen had Idéal drie vestigingen (afhaalplekken) in Mechelen. Daarnaast verwerkte het bedrijf wasgoed van een tiental locaties buiten de stad. De wasserij bleef bestaan tot 1996, toen ze de boeken neerlegde.

Nieuwe functies

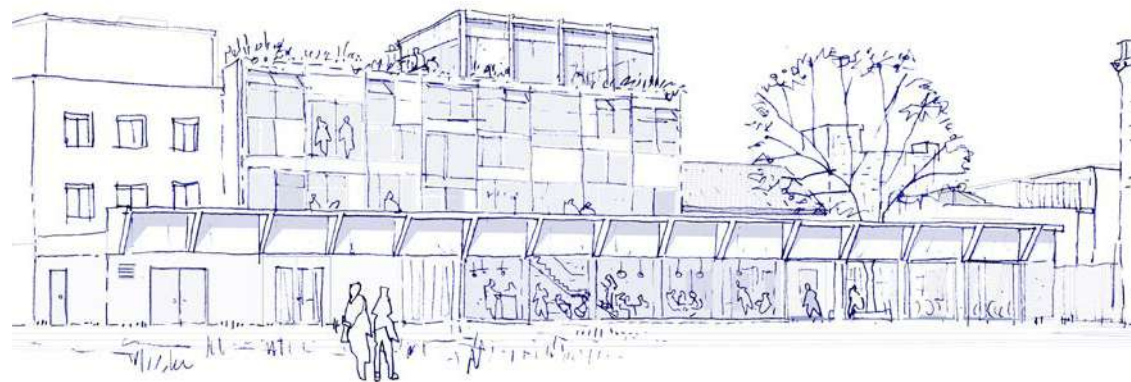
Na een tiental jaren leegstand kregen de gebouwen van de voormalige wasserij een nieuwe invulling. In het gedeelte met toegang langs de Hanswijkstraat (nrs. 6, 8 en 10) kwamen winkelpanden en woongelegenheden. Het gedeelte aan de Potterijstraat werd in 2015 door OVAM voor een symbolische euro gekocht uit het faillissement. In ruil zou OVAM de sanering van de sterk verontreinigde bodem (voornamelijk door chloorhoudende ontvetters van de industriële wasserij) op zich nemen. Om toch een tijdelijke invulling te geven aan dit blackfield-project - een terrein dat zo ernstig verontreinigd is dat het onmogelijk in gebruik te nemen is zonder tussenkomst van de overheid - werd onder meer overlegd met de Vlaamse Bouwmeester.

In dit contact werd de basis gelegd voor een circulaire invulling. Enkele lokale initiatieven mochten zich vestigen in de gebouwen aan de Potterijstraat in afwachting van de definitieve invulling. In de Potterij kregen onder andere Deelbaar Mechelen, Ko-Lab en De Notenboom een plaats voor hun activiteiten. In 2021 werd het pand in concessie gegeven aan het stadsbestuur voor de volgende 25 jaar; dat gaf het in beheer aan Deelbaar Mechelen.

Klusbib en Digibib: twee projecten van Deelbaar Mechelen.

Ontwerp voor de nieuwe pleingevel door WIT Architecten

Impact Factory

Tijdens dit proces ontwikkelden Stadsmakersfonds en Stad Mechelen het concept van Impact Factory. In de gebouwen van de Potterij en de kantoren aan de Graaf van Egmontstraat willen zij een plek creëren voor circulaire economie in een combinatie van een coworking space, laboruimtes, eventplekken, een demo- en horecaruimte en een programmatie rond circulaire economie.

In april 2022 selecteerden zij WIT architecten uit Leuven als winnaar van een ontwerpwedstrijd voor de site. Het ontwerp trekt resoluut de kaart van maximaal behoud en minimale interventie. De basisprincipes van circulair bouwen zijn van in het prille begin ingebakken in het ontwerp en blijven een toetssteen voor de keuzes doorheen alle fases van het ontwerp- en bouwproces. Zo wordt met doordachte stappen de Impact Factory klaargestoomd voor de toekomst.

Eerder dit jaar startten de werken in het gebouw aan de Potterijstraat. De gebruikers van Deelbaar Mechelen kregen daarom een andere locatie aan de Hendrik Specqvest toegewezen. Ondertussen wordt het ontwerp voor de site mee op aangeven van bemerkingen door omwonenden verder op punt gesteld.

Tekst: Ward Coeckelbergs, Deelbaar Mechelen en Maarten Van den Mooter, afdeling Projecten & Monumenten stad Mechelen

02

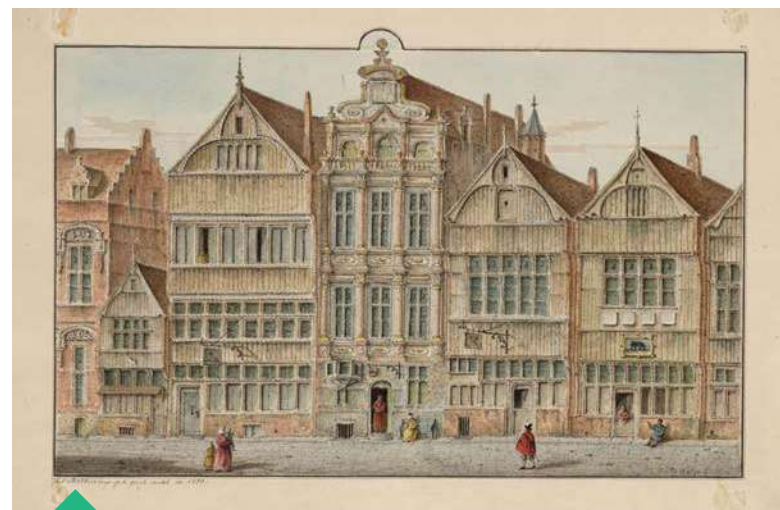
BIER CENTRAL / DE ZWAAN

Grote Markt 29

Afspanning De Zwaan

Bier Central is een unieke plek. Al zeker vanaf 1370 was hier De Zwaan gevestigd, eeuwenlang het belangrijkste gasthof van de stad. Het was de uitverkoren verblijfplaats van alle voorname bezoekers aan de stad en stond bekend om zijn koninklijke maaltijden en fijne wijnen. Vanuit de vensters van dit pand volgden de jonge prins Karel, de latere Karel V, en zijn zussen in augustus 1510 een hertenjacht die voor hen op de Grote Markt werd georganiseerd.

De imposante houten gevel van het pand bevond zich tussen het ambachtshuis van de metsers (huidig nr. 30) en het kleine huis De Trompe (huidig nr. 28), dat lange tijd samen met De Zwaan van eigenaar wisselde. Het diepe perceel was achteraan begrensd door een vliet, maar stond via een bruggetje in verbinding met een uitgang in de Geitestraat. Deze doorgang bestaat nog steeds, maar is nu niet meer dan een smalle gang tussen Geitestraat 13 en 15.

Jan-Baptist De Noter (1786-1855) baseerde zich op een 17de-eeuws schilderij van de Engelse Furie voor een impressie van de zuidzijde van de Grote Markt in 1580.

De rijzige houten puntgevel van afspanning De Zwaan ligt tussen de stenen gevel van het ambachtshuis van de metsers en de kleine houten gevel van De Trompe.

Bij het opstellen van de wijkboeken rond 1646 was zowel De Zwaan als De Trompe eigendom van Jan Verpoorten. Via zijn nalatenschap kwamen beide huizen in handen van Barbara Van der Meeren, echtgenote van pensionaris Franciscus Van der Linden. Hun zoon, Joannes Van der Linden, raadssecretaris van Mechelen, verkocht beide panden in 1782 aan Adrianus Meys en diens echtgenote. Die verkochten ze op hun beurt zeven jaar later aan een tweetal, dat de eigendom vervolgens opsplijste. De mooie, goed gelegen en vermaarde afspanning De Zwaan met haar binnenplaats, achterhuis en grote stallen kwam zo in handen van herbergier Lambertus Falla. Na diens dood zette zijn weduwe de zaak voort, later gevolgd door herbergier François Verschaeren.

Het stenen tijdperk

Toen de rijke brouwer Cornelis J. Scheppers De Zwaan kocht, kwam er een einde aan de afspanning én aan de laatste houten gevel op de Grote Markt. In 1818 kreeg Scheppers de toelating om er een imposante woning te bouwen met een sober versierde lijstgevel, die op de bel-etage grote, empire-getinte rondboogvensters kreeg. Het primitief kadastraal plan van de Mechelse binnenstad van circa 1824 toont op de binnenplaats tussen het woonhuis en de vliet een grote L-vormige constructie waarin zich het koetshuis en de stal bevonden, bereikbaar via de grote poort in de voorgevel.

Deze afbeelding toont de imposante houten gevel van afspanning De Zwaan (rechts), die in 1818 moest wijken voor het nieuwe woonhuis van C.J. Scheppers (links).

C.J. Scheppers vergezelde de aanvraag voor de bouw van zijn nieuwe woning in 1818 van een ingekleurd ontwerp van de voorgevel.

Cornelis Scheppers overleed in 1841 in zijn woning aan de Grote Markt. Zijn nalatenschap omvatte onder andere 139 gronden en hoeses en 19 huizen, met een totale waarde van meer dan 500.000 fr. Met een schatting van 48.000 fr. inclusief zeven grote spiegels was huis De Zwaan het meest waardevolle onderdeel van zijn erfenis. Zelfs de gebouwen van het nog bestaande buitengoed Tivoli, dat hij aan de Antwerpsesteenweg had laten optrekken, werden lager ingeschat.

Cinema Royal

Hoogstwaarschijnlijk bleef huis De Zwaan nog enkele decennia in gebruik als woning. Daar kwam verandering in toen Brusselaar Pierre Masure in 1920 toelating vroeg om het te verbouwen tot een café en een bioscoop. Die vergunning kreeg hij pas in 1921, nadat hij op vraag van de stedelijke Commissie van Stedenschoon de verbouwing van de voorgevel beperkte tot het plaatsen van een cafépui op de gelijkvloerse en een balkon op de eerste

verdieping. Achteraan liet Masure het koetshuis en de stal afbreken en bouwde over de hele diepte van het perceel een grote cinemazaal met op de verdieping een ruim balkon.

De neoclassicistische wand- en plafondversieringen van de zaal achteraan op de huidige eerste verdieping dateren vermoedelijk nog uit de bouwcampagne van eigenaar Masure. Die gaf zijn zaak de naam 'Royal', zoals te lezen staat op de grote cartouche achteraan in de zaal en in de briefwisseling over de bouwvergunning.

Van op de Grote Markt gaven twee grote doorgangen op de benedenverdieping van het vroegere woonhuis toegang tot de bioscoopzaal. Tussen die doorgangen bevond zich een grote marmeren trap naar het café op de eerste verdieping, dat met een balkon uitgaf op de Grote Markt. De eeuwenoude doorgang naar de Geitestraat kwam handig van pas als vluchtweg.

In 1920 werd achteraan op het perceel een grote bioscoopzaal met een balkon gebouwd.

Het jaarlijkse bal van Les amitiés françaises de Malines vond in 1929 plaats in de vroegere cinemazaal van de Royal. Bovenaan de foto is nog net de boog van het balkon zichtbaar.

Amper een jaar na de oprichting werd Cinema Royal 'met prachtige zaal, café en restaurant' doorverkocht. De filmvertoningen gingen nog enkele jaren door, al is de exacte frequentie onduidelijk. Een laatste vermelding vond onderzoeker Gert Willems in 1927: tegen die tijd werd er op zowel de gelijkvloerse als de eerste verdieping vooral gemusiceerd en gedanst. Een aanplakbrief uit de collectie van het Stadsarchief Mechelen meldt de heropening van Dancing Royal op 6 november 1927 'met den nieuwen modernen jazz'.

Rond 1930 herdoopte uitbater Oscar Holemans het etablissement tot Taverne-Concert-Dancing Royal. Hij stichtte ook het muzikensemble 'Jass Orchestre The 12 Royal Boys' dat voor de nodige ambiance zorgde in zijn zaak. Voorts werden er toneelvoorstellingen en revues opgevoerd en allerlei bijeenkomsten georganiseerd. Kort na de Tweede Wereldoorlog stond onder andere het ensemble van Francis Bay, jarenlang dirigent van het amusementsorkest van de toenmalige BRT, er op het podium.

Doorheen de jaren onderging het interieur verschillende wijzigingen. Een affiche uit 1935 die de openbare verkoop van het pand aankondigt, leert ons bijvoorbeeld dat de grote centrale trap naar de verdieping toen al vervangen was door het nog aanwezige exemplaar met granitobekleding tegen de rechterzijwand. Het plan bij een verbouwing van de dienstruimten op de beneden- en de eerste verdieping uit 1949 maakt duidelijk dat het balkon in de feestzaal er toen nog was. Het is nog niet duidelijk wanneer dat verdween en de vide van de feestzaal een vloer kreeg om extra ruimte te creëren.

Parallel met de opeenvolgende uitbaters - onder meer veelvuldig Belgisch, Europees en wereldkampioen biljart Raymond Ceulemans - werd de interieurinrichting regelmatig aangepast. Ondanks de wijzigingen bleef de erfgoedwaarde van het gebouw behouden, zoals ook blijkt uit de bescherming als monument in 1986 omwille van zijn historische en artistieke waarde.

Bier Central

Enkele maanden geleden opende hier de vierde vestiging van Bier Central, een horecaconcept rond Belgische bieren. Met meer dan 30 bieren op vat en het tienvoud daarvan op fles vind je hier alle mogelijke bierstijlen én de bijhorende streekgerechten.

Het interieur beneden en aan de voorzijde van de eerste verdieping werd heringericht in een sfeer van gezelligheid. De structuur werd grotendeels gespaard, met uitzondering van de velden tussen de centrale kolommen, die deels werden uitgebroken om vooraan een vide te creëren. De mooie wand- en plafonddecoraties in de ruimte achteraan op de eerste verdieping, getuigen van Cinema Royal, bleven behouden.

In de nabije toekomst wordt ook de bovenzijde van de voorgevel opgefrist. De kleuren van het gevelontwerp uit 1818 zijn daarbij richtinggevend, met een lichtbeige tint voor de gevelvlakken en een blauwe hardsteenkleur voor de lijsten en de natuurstenen delen. Het 20ste-eeuwse schrijnwerk zal opnieuw een donkere vernisafwerking krijgen, zoals dat oorspronkelijk het geval was.

Tekst: Maarten Van den Mooter, afdeling Projecten & Monumenten stad Mechelen

HEROPENING DANCING ROYAL OP Zondag 6 November om 6 uur MET DEN NIEUWEN MODERNE JAZZ

Drukkerij STEEMANS.

03 BRUSSELPPOORT

📍 Hoogstraat 83

De tweede stadsomwalling

In de loop van de 13de eeuw groeide Mechelen uit tot een welvarende stad. De florerende lakennijverheid en het verwerven van de stapelrechten voor vis, zout en haver in 1259 stimuleerden niet alleen een economische bloei, maar ook een bevolkingstoename en een fikse stadsontwikkeling. In deze context werd omstreeks 1264-1268 de tweede stadsomwalling gebouwd, waarvan de huidige Brusselpoort deel uitmaakte.

De stadsversterking bestond uit een gracht, een aarden wal of vest en een muur met twaalf toegangspoorten en een groot aantal waltorens. Door de eeuwen heen werd deze indrukwekkende vestinggordel herhaaldelijk hersteld en verbeterd. Onder invloed van woonuitbreidingen, economische groei en verlies van militair nut werd hij in het begin van de 19de eeuw afgebroken en vervangen door een groene boulevard, en later door de huidige verkeersring.

Een detail van het 24ste paneel met scènes uit het leven van Sint-Rombouts door Colijn De Coter uit 1480-1510 toont waarom het gebouw toen bekend stond als de 'overste' poort. © KIK/IRPA

Behalve het tracé van de stadsring getuigt momenteel alleen nog de Brusselpoort van deze eind-13de-eeuwse stadsomwalling. De oorspronkelijke benaming 'overste poort' wijst op haar grote hoogte, hoger dan de andere poorten. Toen in 1698 de nieuwe steenweg naar Brussel over Vilvoorde werd aangelegd, kreeg de poort de benaming 'Nieuwe Brusselpoort', later herleid tot 'Brusselpoort'.

Doornikse kalksteen

De Brusselpoort werd al in 1938 beschermd als monument. Ze is nog grotendeels origineel en dateert vrijwel integraal uit de ontstaansfase van de tweede stadsomwalling. Net als bij andere oude stadsgebouwen speelt ook in de opbouw van de Brusselpoort - in het centrale gedeelte met de poortopening en de twee flankerende ronde torens - Doornikse kalksteen een belangrijke rol als bouw materiaal.

De blauwe kalksteen werd vanaf het begin van de 11de eeuw ontgonnen in groeven in de omgeving van Doornik en kon vrij eenvoudig per boot over het Scheldebekken vervoerd worden. De uitstraling van het cultuurcentrum Doornik en de verspreiding van de blauwe kalksteen en van de architectonische vormen bereikten in de 13de eeuw een hoogtepunt met de ontwikkeling van de Scheldegotiek, waarvan de invloed ook in de Brusselpoort herkenbaar is.

Een indrukwekkend gebouw

Aan het einde van de 14de eeuw of in het begin van de 15de eeuw werd het poortgebouw verhoogd, wellicht om het aan te passen aan de nieuwe wetmatigheden van de wapenkunde en oorlogvoering. Omstreeks 1580 werd de bovenste verdieping echter volledig weggebroken. In 1615 zouden ook de torens verlaagd zijn en afgedekt met het huidige indrukwekkende leien dak met peervormige torenspitsen.

Voor deze impressie van de Brusselpoort in 1780 - met de toen nog aanwezige voorpoort - baseerde Jan-Baptist De Noter (1786-1855) zich op oudere prenten.

Toen Jan-Frans Mardulyn in 1790 aan het einde van de Hoogstraat de Brusselpoort weergaf, maakte die nog deel uit van de toenmalige stadsomwalling.

De gevel aan de Brusselsepoortstraat lag aan de 'veldzijde' (extra muros) en is duidelijk defensief opgevat. Om die reden telt deze gevel, behalve de poortdoorgang en de schietgaten, weinig openingen. De poortdoorgang kon vroeger worden afgesloten door een zware, monumentale poort, waarvan het hangwerk en de sleuf voor de sluitboom in de poortomlijsting bewaard zijn. Om de poortingang extra te beveiligen werd de vandaag nog aanwezige houten hamei of het valhek neergelaten. Het verlengstuk van het hek, met aangescherpte ijzeren punten, werd vermoedelijk afgezaagd.

De spitsbogen boven de doorgangen en deze boven het Onze-Lieve-Vrouwebeeld bestaan allemaal uit een afwisseling van Doornikse kalksteen en witte zandsteen. Ook de met bladwerk versierde console en de nis met zuiltjes en drielob rond het beeld zijn typische vroeggotische elementen. Het beeld van Onze-Lieve-Vrouw met Kind in de nis dateert uit 1938 en is van de Mechelse beeldhouwer Nand van Itterbeeck.

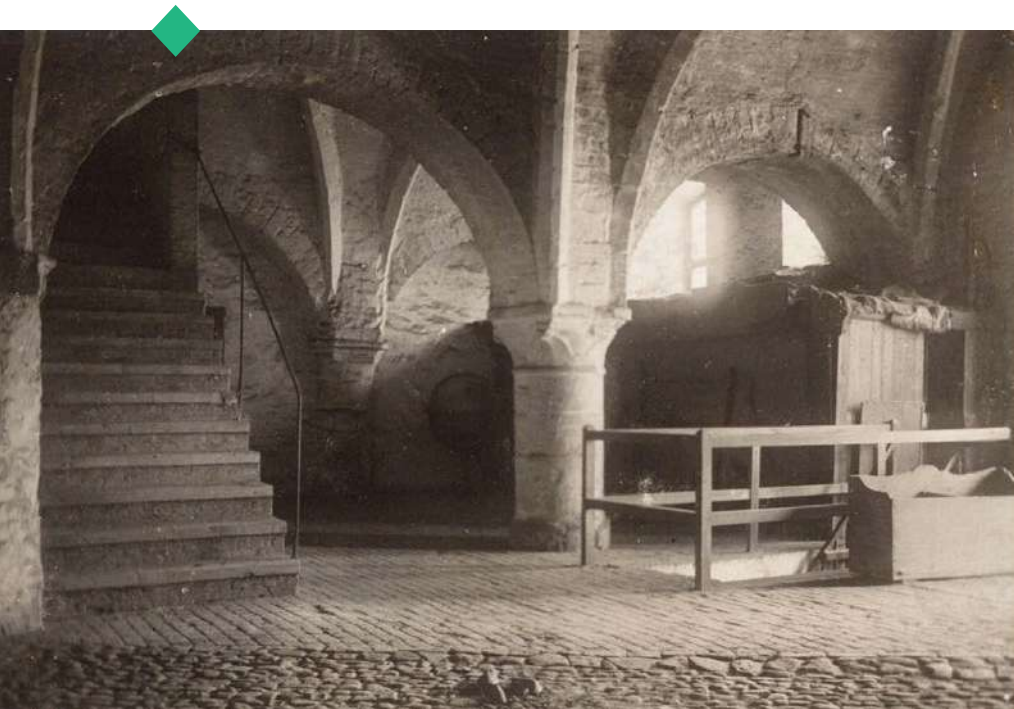
De gevel aan de Hoogstraat bestaat uit twee bouwlagen: de benedenverdieping is opgedeeld in drie traveeën met drie, aanvankelijk open spitsbogen. De verdieping beslaat vier traveeën met vier openingen, met aan weerszijden twee lager gelegen rondboogvormige openingen. Ook aan deze zijde werd voor de vroeggotische, gedrukte spitsbogen gebruikgemaakt van een

combinatie van Doornikse kalksteen en Lediaanse zandsteen. Het baksteenmetselwerk met zandstenen hoekkettingen in de korte zijgevels is toe te schrijven aan oude herstellingswerken.

De binnenconstructie van de Brusselpoort is uiterst indrukwekkend. De gelijkvloerse verdieping bestaat uit twee cirkelvormige ruimtes onder een koepelgewelf met zware ribben, die door de centrale poortdoorgang van elkaar gescheiden zijn. Beide ruimtes ondergingen in de voorbije twee eeuwen vele verbouwingen en aanpassingen die tegemoetkwamen aan eigentijdse behoeften. De eerste verdieping is nu te bereiken via een houten trap die de 19de-eeuwse spiltrap vervangt, maar voor de veiligheid was er oorspronkelijk wellicht geen rechtstreekse verbinding tussen de gelijkvloerse en de eerste verdieping. De eerste verdieping zou tot het begin van de 19de eeuw alleen te bereiken zijn geweest via de omwalling en via trappen langs de stadszijde.

Deze ongedateerde foto toont de zware ribgewelven op de verdieping, die steunen op muurconsole's en twee voor Mechelen zeldzame ronde zuilen met gestileerde knoppenkapitelen, kenmerkend voor de Scheldegotiek.

Beide torens bevatten een schouw; die aan de zijde van de Van Benedenlaan is gotisch gestileerd en dateert vermoedelijk van de bouw van de poort, zoals wellicht ook de zitbanken en de toiletten in de muurnissen. Uit de oudste stadsrekeningen van Mechelen, die teruggaan tot 1311-1312, blijkt dat het interieur van de Brusselpoort van in het begin bepleisterd was. Tijdens bouwhistorisch onderzoek naar de afwerkklagen werden op de eerste verdieping sporen van bepleistering met horizontale siervoegen aangetroffen. Een bakstenen trap met witstenen treden leidt naar de zolderverdieping onder een indrukwekkende eikenhouten dakconstructie.

Museum Brusselpoort

In de vroege jaren 1990 besliste het stadsbestuur om de Brusselpoort op te nemen in een zogenaamde museum-as. Daarbij zouden bezoekers stapsgewijs de geschiedenis van de stad ontdekken in musea in drie historische gebouwen verspreid over de stad. Om het gebouw geschikt te maken als museum voor de vroegste stadsgeschiedenis en -archeologie onderging het tussen 1992 en 1999 een consoliderende binnen- en buitenrestauratie onder leiding van de architecten Gilbert Deheyder en Jacques Poplemon.

Een eerste fase, in 1992, betrof de volledige restauratie van het dak. De tweede fase startte in 1996 en omvatte de verdere binnen- en buitenrestauratie van het gebouw: de consolidatie en de reiniging van de gevels, het vernieuwen van het schrijnwerk, het uitbreken van niet-oorspronkelijke tussenmuren, het reinigen en schilderen van de wanden en gewelven, het aanbrengen van technische voorzieningen ... Een nieuwe toevoeging was de metalen buitentrapp, die om veiligheidsredenen tegen een van de torens geplaatst werd.

Na enkele bijkomende werken in 1998-1999, zoals het dichtens van de stellinggaten en de verankering van doorgezakte gewelven, opende kort voor de millenniumwissel het Museum Brusselpoort de deuren. Maar door een heroriëntatie van de stedelijke musea in de jaren 2000 werd de museumwerking in de poort al in 2009 stopgezet.

Tussen 1996 en 1999 werd de Brusselpoort ingericht tot museum voor de vroegste stadsgeschiedenis en -archeologie.

Poppen en figuren

Een nieuwe invulling kwam er al in 2010 met Het Firmament, het expertisecentrum voor het cultureel erfgoed van de podiumkunsten in Vlaanderen. Dat nam de benedenverdieping in gebruik als kantoorruimte en bracht op de verdieping en op zolder meer dan 3000 poppen en figuren samen, afkomstig van het Mechelse gezelschap DE MAAN en uit de vroegere figurentheaterwerking van Het Firmament.

In 2019 fuseerde Het Firmament met Resonant, het centrum voor muzikaal erfgoed in Vlaanderen. Sindsdien gaan zij door het leven als CEMPER: het Centrum voor Muziek- en Podiumerfgoed dat gratis deskundig advies verleent aan iedereen die met muziek- of podiumerfgoed in aanraking komt. De fusie ging gepaard met een verhuis van de kantoren uit de Brusselpoort.

De poppencollectie, die onder begeleiding van Het Firmament door de vrijwilligers van Erfgoed&Museum Mechelen geïnventariseerd werd, bleef ter plaatse. Als gevolg van de focusverschuiving in de werking werd in 2021 wel een deel van de historische poppencollectie geïntegreerd in verschillende musea. Maar een groot deel van dit bijzondere erfgoed heeft nog steeds een plek in het historische kader van de Brusselpoort.

Redactie: Maarten Van den Mooter, afdeling Projecten & Monumenten stad Mechelen

04 MERCIER / HOF VAN EGMONT

Kardinaal Mercierplein

Het historische Hof van Egmont

5 augustus 1569: de dag waarop het Hof van Egmont verkocht werd. Dit stadspaleis met zijn uitgestrekte tuinen - tussen de huidige Graaf van Egmontstraat, de Hanswijkstraat en de Hendrik Speecqvest - behoorde toe aan Lamoraal I, graaf van Egmont. Het werd in beslag genomen toen hij een jaar eerder als oproerkraaijer werd onthoofd op de Brusselse Grote Markt.

De tuinzijde van het historische Hof van Egmont door de 19de-eeuwse kunstenaar Jan-Baptist De Noter

Sint-Heilwichgodshuis of Putterij

De nieuwe eigenaars van het Hof werden de uitvoerders van het testament van Remi(gius) de Halut, die er een godshuis wilden onderbrengen. Het was namelijk de wens van hun overleden opdrachtgever dat zijn bezittingen aangewend zouden worden om de droom van zijn in 1562 overleden vrouw, Heilwich Van Nieuwenhuysse, te verwezenlijken. Zo werd op 4 juni 1570 het Sint-Heilwichgodshuis of Putterij geopend.

De Putterij werd een plek waar kinderen uit meestal arme gezinnen terecht konden. Zij kregen er eten en onderdak en werden in lijn met de christelijke leer onderwezen in een vak of ambacht; meisjes werden opgeleid tot huishoudster. Dankzij vele gulle giften kon de instelling haar werking stelselmatig uitbouwen. Op het toppunt was er plaats voor 52 jongens en 20 meisjes.

Tekening van enkele jongens van de Putterij, toegeschreven aan Jean-François Mardulyn (1751-1843).

De kinderen van de Putterij, herkenbaar aan hun rood-gele plunje, waren onderworpen aan een streng huisreglement met uitgebreide gebedsmomenten, een vaste dag- en nachtingeling, slechts één vrije dag per jaar, afstand van loon aan het godshuis ... De naleving werd afgedwongen door personeel onder leiding van de testamentaire uitvoerders en nadien van de Proviseurs - altijd nazaten van Heilwich Van Nieuwenhuysen.

Het einde van de Putterij

In 1770 vierde het godshuis zijn 200ste verjaardag. Met de nodige luister werd hulde gebracht aan de stichters. De kinderen kregen een feestmaal voorgeschoteld. En speciaal voor deze gelegenheid werd een rijmgedicht geschreven, voorgedragen én gepubliceerd (Rym-galm uytblasende den twee hondert jaerigen Jubel der zege-praelende stichtinge van Ste Heylwichs Godtshuys geseyt Het Putterye, 1770).

Nochtans, zo blijkt, ging het niet meer zo goed met de Putterij: de opleiding van de kinderen liet te wensen over, de gebouwen raakten in verval ... In 1798 sloot de Franse bezetter de instelling en werden alle kinderen naar huis gestuurd.

Werkhuis van Weldadigheid

De Franse bezetting van onze gewesten tussen 1794 en 1815 bracht heel wat hervormingen mee, onder meer op het vlak van de welzijnszorg. De steun aan de armen, in de steden op dat moment vooral een zaak van de parochiale Tafels van de Heilige Geest, werd overgedragen aan het Bureel van Weldadigheid (Bureel). De over verschillende gasthuizen en godshuizen verspreide zorg voor zieken en ouderen werd dan weer gecentraliseerd onder de

Commissie voor Burgerlijke Gast- en Godshuizen (Commissie). Zowel het Bureel als de Commissie stonden onder stedelijk toezicht.

Een ander begrip dat de Franse bezetter hier introduceerde was het werkhuis, waar minderbedeelde werklozen en ouderen verplicht tewerkgesteld werden in ruil voor een bescheiden loon en een dagelijkse voedselbedeling. Het Mechelse Werkhuis van Weldadigheid kreeg een plek in de leegstaande gebouwen van de Putterij (het historische Hof van Egmont). Als voormalig godshuis was de eigendom daarvan overgedragen aan de Commissie voor Burgerlijke Gast- en Godshuizen, maar de uitbating van het werkhuis werd toevertrouwd aan het Bureel van Weldadigheid.

Rond 1800 maakte Joseph Hunin een gravure van de Mechelse binnenstad. Dit detail toont het toenmalige Werkhuis van Weldadigheid in het historische Hof van Egmont, dat over een enorme tuin beschikte.

In rechte lijn naar het station

In 1835 reed de eerste trein op het Europese vasteland van Brussel naar Mechelen, het begin van een belangrijke bloeiperiode voor de Dijlestad. Anticiperend op de bouw van een eerste volwaardig station aan het huidige Koning Albertplein, kreeg stadsarchitect François Bouwens de taak om een volledig nieuwe wijk uit te tekenen.

Het uitgangspunt van zijn plan, dat eind 1836 werd goedgekeurd, was de aanleg van een rechtstreekse verbinding tussen het nieuwe station en de Grote Markt. Daarvoor moest de Bruul vanaf de Fonteinbrug in rechte lijn verlengd worden tot aan de stadsvest, via de aanleg van de huidige Graaf van Egmontstraat.

Die moest uitgeven op wat nu het Kardinaal Mercierplein is, en van daaruit doorlopen tot aan het in opbouw zijnde station. Behalve de huidige Hendrik Consciencestraat, vertrokken er vanaf de overzijde van het plein nog drie waaivormige straten - de Coloma-, Coxie- en Arsenaalstraat - die samen de kern van het nieuwe stationskwartier zouden vormen.

Detail uit het in 1836 goedgekeurde plan voor de verbinding naar het station, met onder meer de aanleg van de Graaf van Egmontstraat, het Kardinaal Mercierplein en de commiezenhuizen.

Bouwen als belegging

Het gebied tussen het station en de stadsvest bestond voornamelijk uit onbebouwde landbouwgronden. Voor de aanleg van de Graaf van Egmontstraat en het Kardinaal Mercierplein moesten echter heel wat gebouwen wijken: privéwoningen maar ook de vroegere kanongietery en de Oude Brusselpoort gingen tegen de vlakte.

Voor de aanleg van de Graaf van Egmontstraat in 1837-1839 moest ook het historische Hof van Egmont wijken, zoals te zien is op deze tekening van Jan-Baptist De Noter.

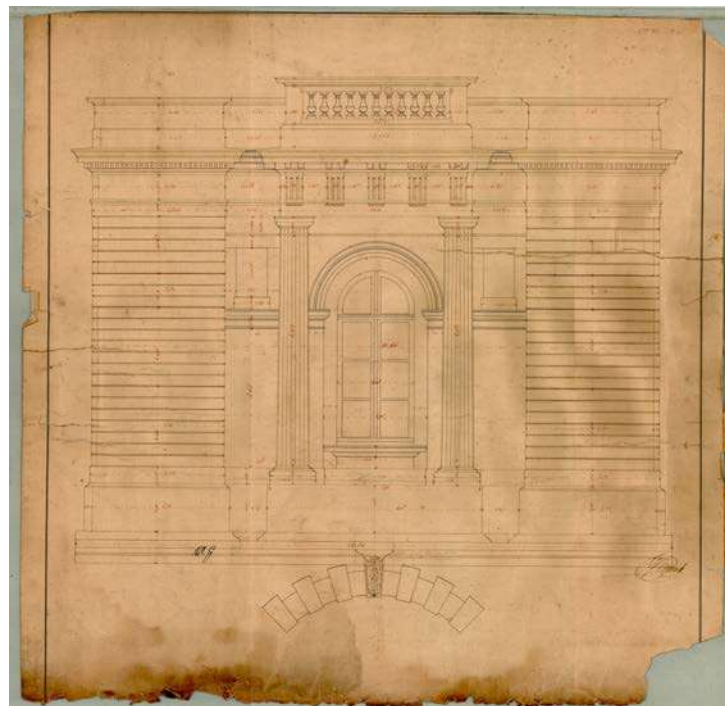
Dit lot viel ook het historische Hof van Egmont ten deel, ook al was dat toen nog in gebruik als Werkhuis van Weldadigheid. Na enig gepalaver verdeelden de Commissie en het Bureel het terrein van het afgebroken Hof onder elkaar: de Commissie kreeg zeven bouwgronden aan de Graaf van Egmontstraat en de grote tuin langs de vest. Het Bureel kreeg vijf percelen aan de oostzijde van het Kardinaal Mercierplein. De overzijde van het plein kwam toe aan het stadsbestuur.

De Commissie en het Bureel hadden dezelfde idee over de bestemming van de bouwgronden: beleggen in vastgoed. De bouw van huurwoningen zou hen een vaste jaarlijkse opbrengst verzekeren, die ze dan konden gebruiken om de armen en de zieken te steunen.

Bouwen om te imponeren

Het stadsbestuur wilde een statige en moderne verbinding tussen de stad en het station. De bouwaanvragen voor de percelen langs de nieuwe as moesten aan bepaalde vereisten voldoen en een zekere eenvormigheid uitstralen.

Het stadsbestuur gaf zelf het goede voorbeeld. Toen de grote stadspoorten aan de invalswegen vanaf 1806 geleidelijk werden afgebroken, kwamen er kleine wachthuisjes met metalen hekken in de plaats, waar tot 1860 stedelijke tol werd geheven. Voor het Kardinaal Mercierplein ontwierp stadsarchitect François Bouwens in 1839 echter twee grote neoclassicistische tolpaviljoenen met gevels in blauwe hardsteen, die als een soort van triomfboog een indrukwekkende stadstoegang moesten vormen. Bouwens combineerde typische elementen uit de klassieke oudheid, zoals zuilen, friezen en frontons, voor elk van de vier gevels op een andere manier.

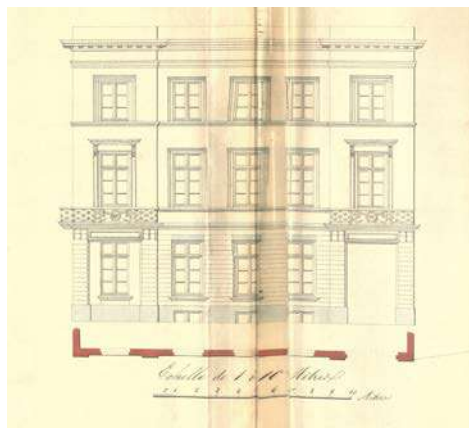

De oude stadsgracht ter hoogte van het Kardinaal Mercierplein bleef aanvankelijk behouden: aan die zijde van de commiezenhuizen voorzag stadsarchitect Bouwens geen toegang, maar enkel een rondboograam en een gedecoreerde boog boven de gracht.

Samen bouwen aan het plein

Ook de huurwoningen die de Commissie en het Bureel wilden bouwen, moesten zich inpassen in het beeld dat de stad voor de nieuwe wijk voor ogen had. In 1839 ontwierp architect François Drossaert voor de Commissie een neoclassicistische eenheidsbebouwing van zeven woningen langs de Graaf van Egmontstraat, met inbegrip van het hoekgebouw met het Kardinaal Mercierplein. Meer daarover is te lezen in de bijdrage over de Impact Factory in deze brochure.

Ook op het Kardinaal Mercierplein was eenvormigheid een vereiste. Zowel het stadsbestuur als het Bureel van Weldadigheid legde een project voor. Op 14 maart 1840 werd beslist om het plan van het Bureel voor de beide zijden van het plein te gebruiken om een symmetrisch geheel te verkrijgen: een bepleisterde en beschilderde eenheidsbebouwing in neoclassicistische stijl.

Ontwerp voor de zijgevel van het hoekgebouw van het Kardinaal Mercierplein met de Schuttersvest.

Zoals voor de meeste 19de-eeuwse gebouwen van het Bureel zijn de bouwplannen van het project voorlopig onvindbaar. Uit rekeningen en aanbestedingen voor de bouw weten we dat een zekere Van Meerbeeck voor het Bureel aantrad als architect en betaald werd voor het opstellen van het ontwerp, het bestek en het opvolgen van de werken. Naar alle waarschijnlijkheid betrof het meester-steenhouwer Fernand Van Meerbeeck uit de nabijgelegen Bruul, waarvan ook heel wat bouwaanvragen voor privéwoningen uit die tijd bewaard zijn.

Het stadsbestuur bezat de grond aan de overzijde van het plein. Ze besliste om die niet zelf te bebouwen, maar de percelen onder voorwaarden te verkopen. De kopers moesten beloven om op de vijf percelen aan het plein woonhuizen op te trekken met identieke gevels aan die van de huizen van het Bureel. Omdat aan een notariaatsakte over de opgelegde voorwaarden een bouwplan werd toegevoegd, beschikken we wel over een geveltekening voor één van de gebouwen aan de westzijde van het plein.

Aan de slag

Het Bureel van Weldadigheid ging als eerste aan de slag aan het Kardinaal Mercierplein. In oktober 1840 werd de ruwbouw van vijf burgerhuizen aan de oostzijde van het plein voor 75.100 fr. toegekend aan de Mechelse meester-metser Joannes Baptista De Cocq en zijn kompaan Petrus Maes. Het bijhorende bestek geeft aan dat er binnen de eenheidsbebouwing toch sprake was van onderscheid. Zo moest het middelste pand een attiek met een fronton krijgen en waren de hoekwoningen groter, met zelfs een losstaande stal en een koetshuis voor het huis langs de vest.

De woningen van het Bureel aan het Kardinaal Mercierplein, met op de voorgrond de commiezenhuizen.

De werken startten in het voorjaar van 1841. Op dat moment was er ook een afzonderlijke aanbesteding voor de interieurafwerking, met onder andere plafonneren en bepleisteren, het trekken van lijstwerk en het plaatsen van binnenschrijnwerk en trappen. De gespreide betalingen aan onder meer een Brusselse meester-plafonneur voor rozetten en kapitelen, aan slotenmakers, schilders en behangers geven aan dat de huizen gefaseerd afgewerkt werden.

Huizen voor de elite

De architectuur, de materialen en de afwerking tonen aan dat het Bureel van Weldadigheid voor deze huurwoningen mikte op de Mechelse elite. De bewaarde contracten met de eerste vijf huurders maken duidelijk dat de verwachtingen ingelost werden. Op 1 oktober 1842 nam ridder Gaspard de Wargny, burgemeester van Boortmeerbeek, zijn intrek in de middelste woning. Een maand later betrok ridder Jean Pycke, de latere provinciegouverneur van Antwerpen, het linkse hoekpand.

De grote hoekwoning met de vest werd als laatste afgewerkt en verhuurd: vanaf 1 september 1843 werd het de thuis van mevrouw Marie de Veyder-Malberg, douairière van ridder Jean Van den Branden de Reeth. Het onderscheid tussen de woningen weerspiegelde zich overigens ook in de jaarlijkse huurprijzen: van 725 fr. voor woning nr. 4 en 850 fr. voor de middelste woning tot 1150 fr. voor het hoekhuis met de vest.

De omgeving verandert

De vijf woningen aan het Kardinaal Mercierplein zouden zowat 180 jaar in het bezit blijven van wat nu het Sociaal Huis is. In die tijd onderging de omgeving grote veranderingen. Aanvankelijk verhuurde de Commissie voor Burgerlijke Gast- en Godshuizen de enorme achterliggende tuin van het historische Hof van Egmont als hoveniersgrond. In 1861 gaf ze echter de opdracht om op het terrein een groots complex te bouwen voor de opvang van minderbedeelde oudere dames en echtparen. Het gebouw kreeg al snel de naam Hospice Speecq, naar de weldoener Henri Speecq, die de Commissie een groot deel van zijn fortuin naliet voor het onderhoud van gehuwde ouderlingen.

De voorgevel van het Hospice Speecq aan de Hendrik Speecqvest in 1934.

Een andere grote ommekeer kwam er in de jaren 1950-1960 met de herinrichting van de groene stadsvesten als stadsring voor autoverkeer. Die transformatie leidde onder meer tot de afbraak van de commiezenhuizen. Foto's uit die periode tonen de toen weinig florissante staat van de woningen aan het Kardinaal Mercierplein.

Woonzorgcentrum Hof van Egmont

Eind jaren 1960 zag het toenmalige OCMW de site als de uitgelezen locatie voor een nieuw woonzorgcentrum. De Mechelse architect Désiré M. Peeters stond met medewerking van architect Jan Faes in voor het ontwerp. D.M. Peeters, wiens vader een groot Mechels privéziekenhuis stichtte, was beslagen in de zorgbouw; hij had onder meer verschillende uitbreidingen aan de kliniek van zijn vader langs de Leopoldstraat en het Sint-Elisabethziekenhuis in Lier op zijn palmares.

Hof van Egmont wordt Mercier

Vijftig jaar later staat de site opnieuw voor grote veranderingen. Als voorbereiding op de bouw van een nieuw woonzorgcentrum aan de Zwartzustersvest kregen de bewoners van de vleugel aan het Kardinaal Mercierplein elders onderdak. Het historische gebouw, net als de overzijde van het plein sinds 1986 beschermd als monument, werd in juni 2022 verkocht aan bouwpromotor COGIVA uit Keerbergen. De nieuwe eigenaar nam a2o architecten onder de arm om een nieuwe invulling voor het gebouw uit te tekenen, rekening houdend met de duurzaamheidseisen van vandaag.

Heel recent werd het ontwerp goedgekeurd en vergund. Binnenkort start de ontwikkelaar met de totaalrenovatie en wordt het neoclassicistische ensemble omgevormd tot een commerciële ruimte beneden en acht appartementen en twee penthouses op de verdiepingen. Het gebouw krijgt de naam 'Mercier', naar het gelijknamige plein.

Met deze herbestemming laat de ontwikkelaar het gebouw weer aanknopen bij de oorspronkelijke functie. Ook de geplande herinrichting van de omgeving sluit aan op de beginjaren van de stationsbuurt: in de nabije toekomst zullen de vesten hier immers weer veranderen van een drukke verkeersas in een groene boulevard.

Bij de inhuldiging van de eerste fase van woonzorgcentrum Hof van Egmont werd dit nog geflankeerd door het 19de-eeuwse Hospice Speecq.

In een eerste fase kwam er een nieuwbouw van maar liefst zes verdiepingen op het onbebouwde terrein tussen de Hospice Speecq en de woningen aan het Kardinaal Mercierplein. De huizen aan het plein werden volgens een ontwerp uit 1966 verbouwd tot kamers. Daarvoor werden alle tussenmuren uitgebroken en werden een betonnen dakconstructie en een bijkomend trappenhuis ingebracht. In een volgend stadium viel het statige Hospice Speecq onder de sloophamer voor de realisatie van een tweede hoogbouw. Op 9 december 1972 zwaaiden de deuren van het nieuwe woonzorgcentrum officieel open.

05 'T GASTHUIS / ONZE-LIEVE-VROUWEZIEKENHUIS

Keizerstraat 7

Het oude hospitaal

Het Onze-Lieve-Vrouwehospitaal werd rond 1198 gesticht op een terrein achter het koor van de Onze-Lieve-Vrouw-over-de-Dijlekerk. In de daaropvolgende eeuwen nam zowel het aantal Mechelaars als de aandacht voor de ziekenzorg gedurig toe. De religieuzen die aan het hoofd van de instelling stonden lieten daarom op gezette tijden het hospitaal en hun bijhorende klooster uitbreiden. Geldgebrek en de beperkte omvang van het sterk hellende terrein stelden hen daarbij voor weerkerende problemen. Uiteindelijk schudde de Franse bezetting in 1794-1815 de kaarten opnieuw. Onder de instellingen die de Fransen afschaften, bevonden zich ook de vele grote en kleine gasthuizen en godshuizen in de stad. De taken en de bezittingen droegen ze over aan de nieuw opgerichte Commissie voor Burgerlijke Gast- en Godshuizen (Commissie) van Mechelen, die onder het toezicht van het stadsbestuur stond.

De Commissie koopt een terrein

Van bij de aanvang streefde de Commissie naar een rationalisatie en centralisatie van de haar toevertrouwde instellingen. In de eerste helft van de 19de eeuw volgden fusies, verbouwingen en nieuwbouwprojecten elkaar op. Tegelijkertijd veranderde de stad in sneltreinvaart. De economische bloei, met name door het ontstaan van de spoorwegindustrie, werkte een bevolkingstoename in de hand die de stad in haar voegen deed kraken. De vaak miserabele hygiënische leefomstandigheden in de stad, onder meer door slechte huisvesting en een gebrek aan zuiver drinkwater, deden de roep om een performante gezondheidszorg steeds luider klinken.

Over de toekomst van het te kleine, verouderde Onze-Lieve-Vrouwegasthuis liepen de meningen echter uiteen. Voorstanders van een modernisering van het gasthuis zagen zich geconfronteerd met pleitbezorgers voor een nieuw ziekenhuis, al dan niet op een andere locatie. Die discussie was nog volop aan de gang toen het stadsbestuur het uitgestrekte terrein van het afgebroken jezuitenklooster in de Keizerstraat te koop aanbood. De Commissie greep haar kans en kocht de grond in maart 1843.

Van het enorme complex van de Mechelse jezuieten zoals het is afgebeeld in de tweede uitgave van Antonius Sanderus' 'Chorographia sacra Brabantiae' uit 1727 resten alleen nog de huidige Sint-Pieter en -Paulkerk en de Stadsschouwburg.

Elf jaar plannen maken

Na de aankoop kreeg architect François Drossaert de opdracht om een nieuw ziekenhuis te ontwerpen in de Keizerstraat. Allicht was de Commissie tevreden over de manier waarop hij kort voordien zeven burgerwoningen in de Graaf van Egmontstraat had gerealiseerd (zie de bijdrage over Impact Factory in deze brochure). In die jaren trad François Drossaert wel vaker op als architect van de Commissie, een functie die hij combineerde met allerlei andere opdrachten én een taak als stadsarchitect van Tienen.

Na een studieperiode in de voornaamste Belgische hospitalen maakte de architect een eerste plan op, dat hij later wijzigde na een bevraging bij het publiek en experts. De geschatte kostprijs van één miljoen frank viel echter veel te hoog uit, waarna

Drossaert in 1846 met een derde voorstel kwam dat rekening hield met een plafond van een half miljoen frank. Drie jaar later kreeg hij de opdracht om alsnog de herinrichting van het oude hospitaal te bestuderen. De zaak werd nog ingewikkelder toen stadsarchitect François Bouwens en een Franse architect in 1850 elk ook nog met een eigen nieuwbouwworstel kwamen. De Commissie raakte het over niet één van de voorstellen eens.

Op dit detail van het primitief kadastraal plan van de Mechelse binnenstad uit circa 1824 is te zien dat de meeste gebouwen van het vroegere jezuietencomplex toen al afgebroken waren.

Om uit de impasse te raken werd op voorstel van commissielid Henot een architectuurwedstrijd uitgeschreven. Op 1 oktober 1852 ontving de Commissie zes inzendingen. Daartussen bevond zich niet alleen een voorstel van François Drossaert, maar ook van zijn zoon Charles Drossaert jr., die voor de Commissie in 1844-1847 een nieuw meisjesweeshuis had gerealiseerd in de Lange Schipstraat (zie de bijdrage over het Sociaal Huis in deze brochure). Volgens de jury, die bestond uit de Koninklijke Commissie voor Monumenten en een groep externe deskundigen, zouden alle ontwerpen meer kosten dan de vooropgestelde 300.000 frank.

Daarop werd de wedstrijd geannuleerd met de mededeling dat iedereen een aangepast voorstel kon indienen dat wel rekening hield met het budget. Van de vier kandidaten die daarop ingingen, kwam Charles Drossaert jr. in februari 1853 als eerste uit de bus, waarna hij de plannen samen met enkele externe adviseurs verder

onderzocht en aanpaste. Op 2 januari 1854 hakte de Commissie de knoop door: het nieuwe ziekenhuis zou er komen in de Keizerstraat volgens plannen van Charles Drossaert jr. voor bijna 400.000 fr.

Een vlotte uitvoering (1854-1857)

In tegenstelling tot de planning verliep de uitvoering erg vlot: op drie jaar tijd had Mechelen een nieuw ziekenhuis. Op 20 maart 1854 ondertekende de Commissie een gezamenlijk contract met zowel Charles Drossaert jr., die de leiding kreeg over de werken volgens de door hem opgestelde plannen en lastenboeken, als met zijn vader François, die als titelvoerend architect van de Commissie belast werd met het algemeen toezicht. Nog dezelfde dag zette Charles zijn handtekening onder het lastenboek van de aanbesteding. Die werd verdeeld over 11 loten om de concurrentie aan te wakkeren en de prijzen te drukken.

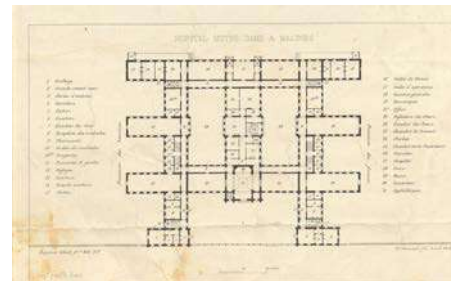
Op 3 juli 1854 legde koning Leopold I met een grootse plechtigheid de eerste steen, twee weken nadat hij het Koninklijk Besluit voor de bouw had ondertekend. De echte werken startten een maand later met het uitgraven van de funderingen. De bouw verliep vlot en midden november 1855 waren alle gebouwen al op hoogte en deels onder dak. Uit een toenmalig krantenartikel weten we dat er toen zo'n 150 arbeiders op de werf aanwezig waren. Ongeveer twee jaar later, op 14 oktober 1857, verhuisden de eerste patiënten van het oude hospitaal naar het nieuwe ziekenhuis.

Een moderne instelling

Bij de oplevering beschikte de stad over een nieuw, modern ziekenhuis, gebouwd volgens de laatste geneeskundige inzichten. Het praktisch en functioneel ingerichte complex telde vier grote vleugels, van elkaar gescheiden door binnenplaatsen. In het midden bevond zich de vleugel met de kapel en het klooster van de gasthuiszusters augustinessen, die mee verhuisd waren uit het oude hospitaal. De vleugel links van het zusterkwartier was bestemd voor de mannelijke patiënten, het gedeelte aan de rechterkant voor de vrouwen. Deze drie kwartieren stonden achteraan in verbinding via een langgerekte dwarsvleugel met centraal de operatiezaal.

In de punt tussen de Zwartzustersberg en de Zwartzustersvest bevond zich een afzonderlijke vleugel met ruimten die door hun

functie losstonden van het complex, zoals het mortuarium, een stal en een paviljoen voor schurftleiders. De zieken verbleven in grote zalen, ingedeeld volgens ziektebeeld en genoemd naar mannelijke dan wel vrouwelijke heiligen. De grote rondboogvensters lieten toe om de hoge zalen goed te verlichten en te verluchten.

De vleugels van het nieuwe ziekenhuis vertoonden een volstrekt symmetrische indeling, zoals te zien op dit grondplan van de benedenverdieping.

Dit schilderij van Antoine Poliet uit 1865 geeft een beeld van het leven in een van de zalen van het nieuwe ziekenhuis.

Een sobere architectuur

Met het oog op de kostprijs hield Charles Drossaert jr. de architectuur bewust eenvoudig. De neoclassicistische baksteengevels ontleen hun zeggingskracht vooral aan hun volstrekte symmetrie en de ritmiek van de vele rondboogvensters. De gekoppelde bogen in gesinterde baksteen van deze vensters

en de muizentandfries met doorgetrokken vensterdorpels op de verdieping brengen leven in de gevelvlakken en benadrukken tegelijkertijd de horizontaliteit van het geheel.

Aan het ruime voorplein, aanvankelijk afgesloten met een metalen hek, trekt de vooruitspringende lijstgevel van de kapel alle aandacht. Op de deels opengewerkte attiek prijkt een centrale klokkentoren, met tussen de voluten een in 1890 geplaatst uurwerk van de Mechelse klokkenmaker Michiels.

Een zenitaal bovenlicht verlicht het hoge, eclectische kapelinterieur. Een arcade ondersteunt de tribune op de verdieping, die de zusters augustinessen vanuit hun klooster rechtstreeks konden betreden. Het sobere interieur werd aangekleed met stukken van verschillende tijdvakken uit het oude gasthuis, waaronder een barok altaar met een 17de-eeuwse kopie van de kruisafneming door Antoon Van Dyck, geflankeerd door beelden van de patroonheiligen Sint-Augustinus en Sint-Elisabeth.

Het voorplein aan de Keizerstraat werd aanvankelijk afgesloten met een metalen hek.

Fotograaf Constant Joosen maakte deze opname van een van de ziekenzalen vermoedelijk in de jaren 1930.

Roep om modernisering

Op basis van de kadastrale gegevens wijzigde er de eerste decennia weinig aan het nieuwe ziekenhuis. Dat veranderde in de 20ste eeuw, met verbouwingen in onder meer 1909, 1932 en 1938. De ingrepen bleven beperkt en hadden vooral betrekking op de losstaande bijgebouwen, maar vanaf het interbellum klonk de roep om modernisering steeds luider.

Als reactie op een negatief persartikel publiceerde het bestuur in 1926 een aanplakbrief waarin het aangaf zich bewust te zijn van de problemen. Het document stelde allerlei vernieuwingen in het vooruitzicht zoals de installatie van elektrisch licht, centrale verwarming en waterleiding, en de renovatie van de zalen met witte muren en veel licht en lucht.

Vernieuwingen met grote gevolgen

Om aan de toenemende noden te voldoen, volgde in 1973 de eerste grootschalige uitbreiding sinds de bouw. Achter het oude ziekenhuis, in de punt tussen de Zwartustersberg en de Zwartustersvest moesten een aantal bijgebouwen wijken voor een L-vormige nieuwbouw met maar liefst vijf verdiepingen.

Op deze luchtfoto uit 1975 is te zien hoe de nieuwe vleugel twee jaar voordien naast het 19de-eeuwse ziekenhuis werd opgetrokken.

In 1996 volgde de toelating voor een tweede grote bouwcampagne. Voor de geplande nieuwe ziekenhuisvleugel moest echter het grootste gedeelte van het 19de-eeuwse gebouw gesloopt worden. Omdat de afbraak ook de kloostervleugel omvatte, waren de laatste overgebleven zusters augustinessen verplicht om nog datzelfde jaar te verhuizen naar hun vroegere school in de Augustijnenstraat. Daarmee kwam een einde aan bijna 140 jaar aanwezigheid van de zusters in het ziekenhuis.

Na de afbraakwerken resteerde van het in 1857 voltooide complex alleen nog de U-vormige vleugel aan de Keizerstraat. Kapel, gevels en daken van deze vleugel werden op 5 december 2005 beschermd als monument. Eind 2007 kocht de Regie der Gebouwen de oude ziekenhuisvleugel als een uitbreiding van het tegenovergelegen Justitiepaleis. Er werden verschillende plannen opgemaakt, maar het bleef bij wat dringende instandhoudingswerken. Jarenlang stond het gebouw te verkommeren en viel het ten prooi aan vandalisme.

't Gasthuis: een plek voor mensen met kanker

Eind vorig jaar kocht het stadsbestuur het resterende deel van het oude ziekenhuis van de Regie der Gebouwen om het op te nemen in de geplande vernieuwing van de buurt. De verdieping en de zolder van het gebouw zullen privaat ontwikkeld worden, maar de volledige benedenverdieping (goed voor zo'n 1300 m²) blijft in handen van de stad Mechelen. Op deze benedenverdieping wil het stadsbestuur een groot Mechels kanker- en revalidatiecentrum realiseren.

De bedoeling is om hier alle producten en diensten voor mensen met kanker te bundelen, want mensen met kanker moeten zich kunnen focussen op de behandeling of alleszins geen tijd verliezen met heen- en weer rijden. Alle specifieke producten, winkels, voorzieningen en professionele diensten zullen een plaats krijgen in het Oud Gasthuis. Een uniek project in Vlaanderen en Europa. 't Gasthuis moet een plaats worden waar private uitbaters, organisaties, overheden en Mechelaars elkaar kunnen vinden, een plaats waar ze ook samen aan kunnen bouwen. Een plek met een hart voor de mensen die steun nodig hebben. Mooi vanbuiten. Warm vanbinnen.

Redactie: Maarten Van den Mooter, afdeling Projecten & Monumenten stad Mechelen

06

HOF VAN SCHOOFS

 Korenmarkt 8

Een eerste aanzet

Er is nog geen diepgaand onderzoek gevoerd naar het Hof van Schoofs, toch één van de mooiste Mechelse monumenten. Historicus Patrick De Greef moest in de jaren 1980 zijn zoektocht staken voordat hij de resultaten kon publiceren.

Onderstaande bijdrage werd geschreven voor de Open Monumentendag 2011. Omdat er toen maar weinig tijd was voor onderzoek, bleef de periode vóór de 16de eeuw buiten beeld en konden tal van interessante bronnen uit de latere eeuwen niet geconsulteerd worden. Dit is dan ook maar een eerste aanzet tot een geschiedenis, die hopelijk een vervolg zal krijgen.

Het Hof van Schoofs

Lange tijd verkondigden tal van auteurs dat dit pand oorspronkelijk een lakenhuis was dat al in de 13de eeuw vermeld wordt. Maar onderzoeker J. Uytterhoeven gaf al in de tweede helft van de 20ste eeuw aan dat dit lakenhuis zich vermoedelijk op het terrein achter het gebouw aan de Korenmarkt bevond.

Waarschijnlijker is dat er hier in de 14de eeuw twee woningen stonden, Het Schaakberd en De Leeuw. Beide zouden toen al in het bezit geweest zijn van de hoogadellijke familie Schoofs, die er later één woning van maakte. Steekproeven in het archief tonen aan dat dit samengevoegde pand in 1520 toebehoorde aan de weduwe van ridder Jan Schoofs en in 1539 aan Philips Schoofs, die er zijn leven lang woonde. Na zijn dood kwam het huis in handen van zijn kinderen, Jan en Johanna Schoofs, die het op 7 september 1562 voor 4500 gulden openbaar verkochten aan het echtpaar Claude Ritz en Emerentia van Dalem.

Het 'Grote Huis' van Claude Ritz en Emerantia Van Dalem

Claude Ritz, een wijnkoopman, was afkomstig uit 'duytslandt', mogelijk een deel van het toenmalige Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie. Tijdens zijn leven had zijn Mechelse woning geen huisnaam, maar na zijn dood zou het bekend worden als Den Duyts.

In 1562 kochten Claude Ritz en zijn vrouw van de erfgenamen Schoofs het huis met een binnenplaats, een tuin, grond en

aanhorigheden op de Korenmarkt, samen met alle andere huizingen 'van voor tot achter'. Het huis had een achterpoort tegenover de Munt in de Adegemstraat en had een grote tuin die met een poortje uitkwam in de De Langhestraat.

Het is nog niet helemaal duidelijk in welke mate Claude en zijn vrouw vorm gaven aan het huis zoals we dat vandaag kennen. Het huidige pand Korenmarkt 8 omvat een breedhuis met een aansluitend diephuis, die verbonden zijn door een hoge traptoren; aan de andere zijde van de toren bevindt zich een kleine uitbouw. Zowel het breedhuis als het diephuis heeft zware moerbalken met balksleutels en consoles in vroegrenaissancestijl.

Op het stadsplan van Braun en Hogenberg (circa 1575) zien we op het terrein achter het huidige pand Korenmarkt 8 een losstaand achterhuis. Dit gebouw met een vergelijkbare omvang en een eigen traptoren is mogelijk het in de literatuur vermelde lakenhuis.

Op het stadsplan uit circa 1575 van Braun en Hogenberg is op de plek van het huidige pand Korenmarkt 8 alleen een breedhuis weergegeven. Zowel het diephuis tegen de achtergevel als de huistoren ontbreekt. Vreemd genoeg is er ook in de teruggevonden schepenakten tussen 1562 en 1597 geen enkele vermelding van de huistoren te vinden. Bijkomend onderzoek moet uitwijzen of de familie Schoofs of het echtpaar Ritz de opdracht gaf voor de bouw van deze toren, stilistisch te situeren op de overgang van gotiek naar renaissance.

Evenmin is exact te duiden wanneer de huidige façade tot stand kwam. Volgens de Mechelse kroniekschrijver G.D. de Azevedo (1712-1782) bevond zich onder het centrale beeld van 'de Sterckheydt' in de voorgevel een vers met de datering '1564'. De uitwerking van de centrale travee met de poortomlijsting met driehoekig fronton, het rolwerk van de zijgevels, alsook de talrijke

balksleutels met palmetmotieven en figuratieve en decoratieve consoles met noppendecoratie in het interieur, wijzen eveneens in die richting. Mogelijk kan nauwkeurig onderzoek ter plaatse en in archieven uitsluitsel geven.

Aansluitend op het diephuis achteraan bevond zich tot circa 1888-1910 een prachtige L-vormige galerij met een verdieping. De lange zijde mat liefst 27 meter en was opgebouwd uit acht rondbogen met een diamantvormige sluitsteen op zuiltjes met basementen van blauwe hardsteen. Het dwarse gedeelte telde waarschijnlijk drie traveeën en vertoonde cirkelvormige decoraties op de boogovergangen. Op basis van archiefdocumenten en in overeenstemming met de renaissancevormgeving kunnen we stellen dat deze galerij tussen 1562 en 1591 opgetrokken werd voor het echtpaar Ritz.

De galerij met renaissancekenmerken in de tuin werd eerst nog gebruikt door ijzerhandel Hertsens-De Weerd, maar deze eigenaars lieten ze in 1888-1910 afbreken.

Een verblijf in voor- en tegenspoed (1562-1604)

De galerij geeft een idee van de welstand waarin het echtpaar Ritz lange tijd leefde. Persoonlijke documenten van Claude Ritz onthullen dat zijn vrouw onder meer beschikte over gouden kettingen, ringen, juwelen en tal van portretten.

Enkele minder fortuinlijke transacties brachten Claude Ritz in de jaren 1590 in financiële problemen. In 1597 - mogelijk zelfs vroeger - zag hij zich verplicht het huis aan de Korenmarkt te verhuren en met zijn vrouw zijn intrek te nemen in het achterhuis. Kort nadien, op 15 maart 1598, overleed Claude Ritz. Verscheidene

archiefdocumenten tonen aan dat de geldproblemen van zijn weduwe onverminderd aanhielden en bij decreet van de Grote Raad van 16 oktober 1604 werd de volledige eigendom verkocht aan Jan Van Roubergen, die optrad in naam van de Gilde van de Oude Kruisboog.

De grooten Duyts en De cleynen Duyts (1605)

Kroniekschrijver G.D. de Azevedo beweert dat de gilde het pand kort na de aankoop verdeelde in drie afzonderlijke woningen. Het hoofdgebouw aan de Korenmarkt, sindsdien bekend als Den Duyts, bleef van de gilde. Het huis De Keulse Karre in de Adegemstraat en een woning die uitgaf in de De Langhestraat en het Spiegelstraatje zouden zijn verkocht. Er zijn echter indicaties dat deze opdeling al vroeger plaatsvond, mogelijk door de financiële problemen van het echtpaar Ritz.

Wat vaststaat is dat Den Duyts kort na de aankoop werd opgedeeld. Op 26 februari 1605 sloot de gilde een overeenkomst met haar boogmaker, Loys Back, die toestemming kreeg om zijn leven lang in het 'cleyn huys' van de gilde te wonen. Dit huis, later aangeduid als De cleynen Duyts, ontstond door een deel van de rechterzijde van Den Duyts als woonhuis af te splitsen. Om conflicten te vermijden, stipuleerden beide partijen welke vertrekken de boogmaker mocht gebruiken.

De cleynen Duyts omvatte een benedenverdieping waarvan een gedeelte door de gilde als keuken ingericht zou worden, en een neerkamer met een kelder eronder die voordien als 'stove' had gediend. De boogmaker kon ook beschikken over alle vertrekken en zolderingen boven zijn deel van de benedenverdieping, behalve de gildekamer op de verdieping. Hij had ook nog recht op het deel van de kelder tussen de scheimuur met De Clippel en de eerste pilaar van de kelder.

Via een belasting op schouwen uit 1632 weten we dat De cleynen Duyts toen drie schouwen telde. Minstens even belangrijk is dat de gilde op dat moment ook de rest van het gebouw, De grooten Duyts met zeven schouwen, verhuurde. Zelf gebruikte ze alleen de gildekamer, met twee schouwen.

De Oude Kruisbooggilde (1604-1797)

De gilde behield het pand tot haar opheffing in 1797. Jammer genoeg bleven er weinig archiefdocumenten bewaard die rechtstreeks licht werpen op de geschiedenis van het gildehuis

aan de Korenmarkt. Allerlei belastingdocumenten tonen aan dat zowel De cleynen Duyts als De grooten Duyts tijdens de 17de en de 18de eeuw verhuurd werd.

G.D. de Azevedo vermeldt dat in 1770 een 'herstelling' van het pand plaatsvond. Dat gebeurde zonder twijfel ter voorbereiding van het 1000-jarige jubileum van Sint-Rombouts in 1775, dat in de hele stad tot een ongekennde (ver)bouwwoede leidde. Volgens de auteur werden er in 1770 onder andere aan de vensters belangrijke veranderingen uitgevoerd.

Een schilderij uit circa 1790 en een tekening van het gildehuis door Auguste Van den Eynde uit 1843 tonen rond de vensteropeningen van de verdieping gebeeldhouwde strikken met trofeeën, waarvan restanten zichtbaar zijn op een foto uit 1874-1886. Mogelijk was dit later weggerestaureerde parement aangebracht tijdens de herstelling in 1770. Het lijkt logisch dat toen ook de monelen en de lateien van de kruisvensters op de verdieping werden uitgebroken, zoals te zien is op de tekening van Van Den Eynde.

Op deze tekening van het voormalige gildehuis door Auguste Van den Eynde uit 1843 zijn rond de vensteropeningen op de verdieping decoraties zichtbaar.

Vermoedelijk werd tegelijk het interieur verfraaid. Zo is er in een verkoopannonce uit 1873 sprake van lambriseringen en gesculpteerde emblemen in Lodewijk XV-stijl in de grote zaal op de verdieping. Deze nog gedeeltelijk bewaarde elementen dateren mogelijk van rond 1770. Er zijn aanwijzingen dat toen ook stucplafonds werden aangebracht in de grote zaal en dat de daar aanwezige balksleutels op andere plekken in het huis werden herplaatst, onder andere op de zolder.

Huis Morissens (1797- circa 1867)

Na de afschaffing van de gilde in 1797 kocht de toenmalige huurder, Jacques Morissens, het pand en vererfde het aan zijn dochters, beiden hoedenmaakster. Op 9 maart 1824 kregen de zussen de toestemming om de lateien uit de drie vensters en de deuropening van de benedenverdieping weg te nemen, vermoedelijk om hun koopwaar beter te kunnen tonen.

In 1867 werden de begane grond en de verdieping van Den Duyts opgemeten door G. Vanderauwera, ogenschijnlijk met het oog op de omvorming tot schoolgebouw. Mogelijk hield dit verband met de gratis lessen die de Academie voor Schone Kunsten er enkele jaren gaf. De meest in het oog springende elementen zijn de grote trap naar de huistoren, de toen nog bestaande galerij in de tuin, en grote schouwen in bijna alle vertrekken. De omvorming tot schoolgebouw kwam er echter nooit en in oktober 1867 kocht P.R. Nihoul-Lenoir het pand.

Een korte periode vol afwisseling (1867-1873)

Op 1 januari 1868 opende de nieuwe eigenaar er een winkel voor specerijen, wijnen en fijne likeuren. Enkele maanden later kreeg hij toestemming om zijn fabriek voor loodwit van Walem naar twee achtergebouwen op de Korenmarkt over te brengen. Toch vormde P.R. Nihoul het volledige pand enkele jaren later om tot een hotel met een gastentafel. Zijn nieuwe roeping leek hem te bevallen, want al in 1873 stelde hij het 'hotel de la Grue' aan de Korenmarkt te koop en werd hij hotelier aan het Brusselse Zuidstation. De verkoopannonce in het Mechels Bericht van dat jaar geeft een gedetailleerd beeld van de ruimteverdeling toen. Zo bestond de benedenverdieping uit twee gescheiden delen met links het restaurant en de eetzaal en rechts een kantoor en enkele functionele ruimten. De hotelgasten werden ondergebracht in slaapvertrekken boven de toen nog bestaande galerij en het tegenovergelegen bijgebouw.

De verweerde voorgevel van het voormalige gildehuis ten tijde van de ijzerhandel Lion-Vermeulen.

Ijzerhandel Lion-Vermeulen (1874-1886)

In 1874 kocht Joseph Lion het voormalige gildehuis en zette er samen met zijn echtgenote Joséphine Vermeulen een zaak in ijzerwaren op. Kort daarna liet de nieuwe eigenaar de grote trap van blauwe hardsteen tussen de beneden- en de eerste verdieping uitbreken. Omdat deze ingreep volgens architect Victor Louckx, sinds 1865 stadsarchitect, de stabiliteit van de huistoren bedreigde, werd beslist om de hele toren af te breken en herop te bouwen. De dakconstructie was echter nog maar amper verwijderd of leden van de Koninklijke Commissie voor Monumentenzorg lieten de werken stilleggen. Na enige discussie en met een fikse subsidie werd de huistoren uiteindelijk gerestaureerd.

In 1886 werd de ijzerhandel Lion-Vermeulen stopgezet en werd de handelswaar, gaande van hamers tot ruw ijzer, openbaar verkocht. Uit die periode is een zeer gedetailleerde foto van de voorgevel bewaard. In het oog springende elementen zijn onder meer het gewitte parement van de benedenverdieping en de afdruk van verdwenen beelden in de nissen van de geveltop. Interessanter nog zijn enkele kleine, behouwen elementen op het parement van de verdieping die wijzen op de correctheid van de tekening van Van den Eynde uit 1843. Zo herkennen we rechts van de tekstband twee duidelijke strikmotieven en lijken de reliëfverschillen op de vensterdampen te wijzen op verweerde trofeeën met schutterssymboliek. Ook boven de centrale openingen van de geveltop zijn restanten van sterk gedegradeerd beeldhouwwerk zichtbaar.

IJzerhandel Hertsens-De Weerd (1886-circa 1980)

Zowel het voormalige gildehuis als de handel in ijzerwaren werd in 1886 aangekocht door Gabriël Hertsens en zijn vrouw, Jeanne De Weerd. Het grote succes van hun zaak leidde er echter toe dat enkele jaren later de prachtige renaissancegalerij in de tuin afgebroken werd.

Toch was de eigenaar niet helemaal blind voor de historische waarde van zijn pand: in 1910 nam hij het initiatief tot een grootscheepse restauratie van de gevels en van de huistoren. In juni van dat jaar stelde hij architect Edmond Peel aan, sinds 1907 verantwoordelijk voor de nieuwbouw- en restauratieprojecten van wat nu het Sociaal Huis is, om de restauratieplannen uit te tekenen.

De architect had nauwelijks ervaring met restauratiewerken, wat hem al was aangewezen door de Koninklijke Commissie voor Monumentenzorg (KCM) toen hij in 1907 de restauratie van de Heilige Geestkapel aanvatte. De restauratie werd echter opgevolgd door architect Blomme, vicevoorzitter van de KCM, en provinciaal bouwmeester Careels, die hem op verscheidene punten verplichtten zijn plannen en zijn bestek bij te sturen. In mei 1911 verleende de KCM uiteindelijk haar goedkeuring, daarin gevolgd door het provinciebestuur. In juli 1912 stelde architect Peel het definitieve bestek op en kort daarna werden de werken toegewezen aan aannemer Th. Van Boxmeer uit de Fredrik de Merodestraat in Mechelen voor de som van 21.967 fr.

De façade kort na de restauratie van 1912. Een vergelijking met de foto van vóór de werken toont aan dat er werd afgeweken van de meer conserverend opgevatte restauratieplannen.

MECHELEN
Oud Boogschuttershuis

22. MALINES
Ancienne Maison
des Arbalétriers
Marché aux Grains

Ancienne demeure seigneuriale datant du XVIe siècle, en renaissance flamande, acquise en 1604, par le serment de la vieille Arbalète ; une élégante tourelle de première renaissance surmonte l'arrière-corps, un grand pignon domine la façade, percé de deux baies, éclairant une salle où se réunissait le conseil dans les grandes circonstances.

(F. W. Reproduction interdite)

De inmenging van hogere instanties bleek geen garantie op een vlekkeloze restauratie. Volgens de plannen beperkte de restauratie zich tot het herstel van de bestaande toestand met toevoeging van enkele vermoede elementen zoals de vensterkruisen op de verdiepingen, kloostervensters aan weerszijden van de koetspoort, een tweede rij dakvensters en allerlei symbolen die verwezen naar de Kruisbooggilde.

In praktijk werd de bovenste geleding van de geveltop in afgeslankte vorm heropgebouwd met een gesloten fronton. Zowel de geveltop als de rest van de voorgevel kreeg bovendien een volledig nieuw parement van Euvillesteen, terwijl de KCM aangedrongen had op een maximaal behoud van oorspronkelijk materiaal en profilering. Toch keurde de KCM de werken goed en met de plaatsing van drie nieuwe witstenen beelden in de gevelnissen, naar verluidt vervaardigd door de Mechelse beeldhouwer Theo Blickx (1875-1963), werd de restauratie voltooid.

Kort nadien brak de Eerste Wereldoorlog uit. Tijdens de artilleriebeschietingen in augustus en september 1914 werden de achterhuizen van de ijzerwarenhandel Hertsens en de achterbouwen van de aanpalende panden zo goed als weggeveegd. Architect Cyrille Van Den Bergh tekende respectievelijk in 1915 en 1922 het ontwerp van nieuwe magazijnen. Ook de Tweede Wereldoorlog liet zijn sporen na en al in 1945 maakte architect Simon Van Craen een plan op voor de bouw van kantoren en magazijnen. Er volgden nog verschillende uitbreidingen en in 1970 werd vrijwel de volledige binnenplaats overdekt.

De omvorming tot woonhuis

In de vroege jaren 1980 zette de familie Hertsens haar activiteiten stop. In 1984 werd het pand verkocht aan Willy Van den Eynde, die meteen de restauratie aanvatte. Na de afbraak van alle minder waardevolle achterbouwen werd het uitzicht van de achtergevels hersteld op basis van teruggevonden bouwsporen. Het interieur onderging eveneens enkele wijzigingen. Op enkele plaatsen kwamen tijdens de ontmanteling historische elementen aan het licht zoals de kleine toegangsdeur en de vloer van de benedenverdieping.

Op andere plekken waren de historische elementen uitgebroken en werden historische bouwdelen toegevoegd zoals de grote

schouwmantel beneden en de schouw en de vloer in de grote zaal op de eerste verdieping. In dezelfde zaal werden twee later toegevoegde tussenwanden uitgebroken en werd een gedeelte van de nog aanwezige 18de-eeuwse lambrisering verplaatst naar een aangrenzende ruimte. Het resultaat van deze werken is te bewonderen tijdens deze Open Monumentendag.

Tekst: Maarten Van den Mooter, afdeling Projecten & Monumenten stad Mechelen

07

SOCIAAL HUIS

📍 Lange Schipstraat 25-27

De geschiedenis van de huidige kantoren van het Sociaal Huis in de Lange Schipstraat houdt verband met delen van twee voormalige 17de-eeuwse kloosters, de priorij Onze-Lieve-Vrouw van Leliëndaal en het ursulinenklooster, die in de 19de en de 20ste eeuw vele malen een andere bestemming kregen. Het is onmogelijk om in dit artikel in te gaan op alle aspecten van deze boeiende gebouwen. We leggen ons daarom toe op de belangrijkste ontwikkelingen die leidden tot de huidige toestand.

Priorij van Leliëndaal

Rond 1225 werd met medewerking van de abdij van Kortenberg en het norbertinessenklooster van Gempe de priorij Onze-Lieve-Vrouw van Leliëndaal gesticht in Hombeek, nu een deelgemeente van Mechelen. Tijdens de 16de-eeuwse godsdienstoorlogen werd het complex tussen 1566 en 1580 driemaal geplunderd en uiteindelijk verwoest. De zusters besloten daarop om hun klooster binnen de Mechelse stadsmuren te herbouwen. Na een kortstondig verblijf op verschillende locaties kocht priorin Maria Boonen in 1592 de refuge van de Antwerpse Sint-Michielsabdij aan de Bruul.

Met name in de 17de eeuw bouwden de zusters er een zeer omvangrijk complex uit dat zich uitstrekte tot in de Lange Schipstraat. Hun klooster kreeg in belangrijke mate vorm door de Mechelse beeldhouwer-architect Lucas Faydherbe (1617-1697), die de kloosterkerk (1662-1672) en het aangrenzende huis van de proost (1687) ontwierp. Zowat 100 jaar later, in 1786, schafte keizer Jozef II de contemplatieve kloosterorden af en werd de toen 35 personen tellende gemeenschap ontbonden.

Het prieeltje van de priorij

Van alle bijgebouwen van de priorij van Leliëndaal op de gravure in Sanderus' publicatie rest nog slechts één klein gedeelte in een uithoek van de binnentuin. Het is een laatgotisch prieeltje in een sobere bak- en zandsteenstijl dat al deel uitmaakte van de refuge die de priorij in 1592 kocht. Na jarenlange verwaarlozing was de toestand van het prieeltje in de jaren 1990 zo zorgwekkend dat het op het punt stond te verdwijnen.

De bescherming als monument in 2003 was een keerpunt. Na enkele dringende instandhoudingswerken onder leiding van architect Erik Verbeeck en voorbereidend onderzoek door A.M. Consult bvba (Johan Grootaers), werd het in 2014-2016 gerestaureerd door architecten Beeck & Hermans bvba. Zij grepen terug naar het open karakter van de oorspronkelijke, 16de-eeuwse architectuur. Hierdoor zijn de kenmerkende zuil in blauwe hardsteen, het houten spitstongewelf met ribben en de fragmentarisch bewaarde muurschilderingen nu voor iedereen zichtbaar.

De priorij van Leliëndaal in de tweede editie uit 1726 van Antonius Sanderus' 'Chorographia sacra Brabantiae'.

Vooraan de kerk en het huis van de proost aan de Bruul. Achteraan reikte het terrein tot tegen de Lange Schipstraat, waar enkele grote dienstgebouwen lagen (groen). Uiterst rechts bevond zich een gotisch prieeltje (blauw).

Het ursulinenklooster

De in 1682 opgerichte Mechelse ursulinengemeenschap verbleef aanvankelijk op verschillende locaties in de stad. In 1692 verwierf ze de omvangrijke laatgotische woning Groote Lieve Vrouw in de Lange Schipstraat en vormde die om tot een klooster. Dat ging gepaard met uitbreidingswerken zoals een kapel, ingewijd in 1699.

Impressie van het ursulinenklooster in 1780 door de 19de-eeuwse tekenaar Jan-Baptist De Noter. Het centrale deel met de imposante toegang is nog duidelijk herkenbaar in de huidige voorgevel.

Toen in 1786 de beslissing van keizer Jozef II om de contemplatieve kloosterorden af te schaffen ook Leliëndaal trof, werden de naburige ursulinen aangespoord om er hun eigen gemeenschap onder te brengen. Ze verkochten hun oude klooster aan de Lange Schipstraat aan een privépersoon. Nauwelijks twaalf jaar later ontbond de Franse bezetter ook de ursulinen.

Het Sint-Jozefshuis en het Sint-Heilwichgodshuis

Tijdens het ancien régime droegen verscheidene instellingen in Mechelen zorg voor de weeskinderen van de stad, zowel vondelingen als kinderen die niet onderhouden konden worden door hun ouders. In 1647 droeg het stadsbestuur de zorg voor de vondelingen over aan de congregatie van Sint-Jozef, waarna het vondelingenhuis al snel de naam Sint-Jozefshuis kreeg.

Deze instelling was aanvankelijk bedoeld voor jongens en meisjes, maar mettertijd konden alleen meisjes er nog terecht. De jongens

werden voortaan opgevangen in het Sint-Heilwichgodshuis, sinds de oprichting in 1570 ondergebracht in het nu verdwenen Hof van Egmont aan de Graaf van Egmontstraat (zie bijdrage Hof van Egmont in deze brochure). Toen de Franse Revolutie eind 18de eeuw ook onze gewesten bereikte, droegen de nieuwe machthebbers de zorg voor de bewoners van de vele historische gast- en godshuizen - waaronder weeskinderen - over aan de nieuw opgerichte Commissie voor Burgerlijke Gast- en Godshuizen (Commissie).

Weezorg in handen van de Commissie

De Commissie voor Burgerlijke Gast- en Godshuizen was meteen na haar oprichting geconfronteerd met talrijke problemen. Zo kon ze uiterst moeilijk financiën vinden om zowel de hulpbehoevenden te onderhouden als de vaak verouderde gebouwen waarin die verbleven. Om dat te verhelpen nam ze soms verregaande maatregelen, zoals de afschaffing van het Sint-Heilwichgodshuis in 1798. Het Sint-Jozefshuis voor de meisjes bleef bestaan; zij verhuisden samen met de ouderlingen naar de voormalige priorij van Leliëndaal. Na het gedwongen vertrek van de ursulinen was het klooster in 1798 aangekocht door de Commissie, die het door administratieve problemen pas in 1808 in gebruik kon nemen.

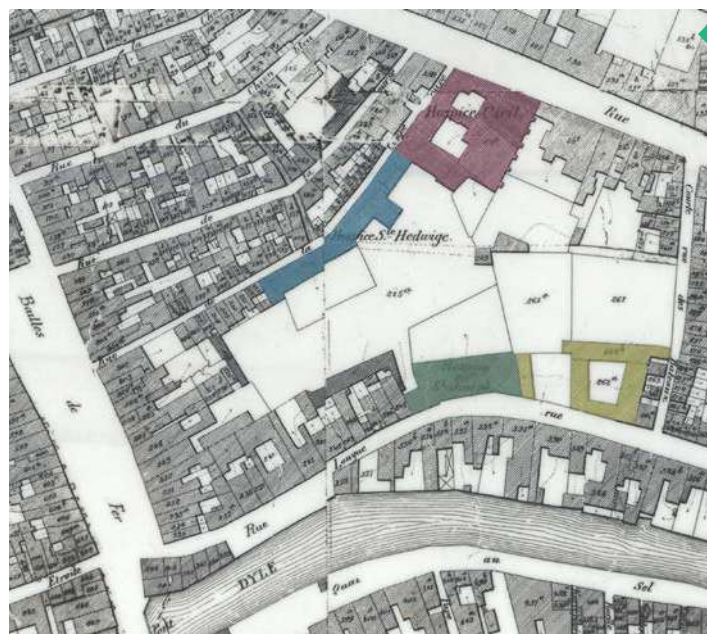
De weeshuizen in de Lange Schipstraat

In 1838 werd het meisjesweeshuis geteisterd door een moeilijk te controleren oogziekte. Dat was één van de redenen waarom de Commissie voor de weesmeisjes een nieuw gebouw liet oprichten in de Lange Schipstraat, op de plek van de oude brouwerij van Leliëndaal. De opdracht ging naar architect Charles Drossaert jr., die in Mechelen vooral bekendheid geniet als ontwerper van het voormalige Onze-Lieve-Vrouweziekenhuis in de Keizerstraat (zie bijdrage 't Gasthuis in deze brochure). Hij ontwierp een strenge neoclassicistische gevel van 16 traveeën met twee verdiepingen. Hij benadrukte het gebogen tracé van de straat door de drie uiterste traveeën links en rechts te voorzien van gevelhoge hoekblokken en imitatiebanden beneden. Het interieur bleef eenvoudig: met ijzeren kolommen kon de architect grote zalen creëren die overzichtelijk en dus gemakkelijk te controleren waren.

Deze tekening van de Mechelse kunstenaar Auguste Van den Eynde toont het nieuwe meisjesweeshuis (1844-1847) in de Lange Schipstraat in 1851. De oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde gevel draagt centraal het opschrift 'Hospice St Joseph'.

In 1850 besliste de Commissie om het Sint-Heilwichgodshuis voor weesjongens opnieuw op te richten. Zij kregen aanvankelijk een plek in het gedeelte van de oude priorij van Leliëndaal in de Schaalstraat. Maar in 1876 kocht de Commissie voor hen het oude ursulinenklooster in de Lange Schipstraat. Zo zaten de weesmeisjes en -jongens vlak bij elkaar, maar wel strikt gescheiden.

Op het kadastraal plan van P.C. Popp uit circa 1865 zien we hoe de voormalige priorij van Leliëndaal toen onderdak bood aan zowel de weesmeisjes (Lange Schipstraat; groen) en de ouderlingen (Bruul; rood) als de weesjongens (Schaalstraat; blauw). Enkele jaren later verhuisden de weesjongens naar het oude ursulinenklooster (Lange Schipstraat; geel).

In de periode 1950-1960 maakte fotograaf Leo Van Baelen deze opname van de eetzaal van het meisjesweeshuis Sint-Jozef.

In de 19de en de 20ste eeuw werden de weeshuizen vele malen verbouwd om tegemoet te komen aan de noden. De grootste bouwcampagne vond plaats in 1936-1937, toen tussen beide instellingen een directeurswoning werd opgetrokken en het jongensweeshuis een nieuwe vleugel kreeg; beide in een neotraditionele stijl.

Deze situatie bleef bestaan tot de weeshuizen in 1967 werden opgeheven en de kinderen in gastgezinnen of in andere tehuizen werden opgevangen. Het Sint-Jozefshuis werd omgevormd tot politiecommissariaat en in het Sint-Heilwichsgodshuis kwam het ouderlingentehuis De Pelikaan. In 1984 verhuisde de politie naar een nieuw onderkomen in de Frederik de Merodestraat. Toen in 1990 De Pelikaan ophield te bestaan, kwamen de gebouwen in de Lange Schipstraat leeg te staan en rijpte de idee om er de kantoren van het OCMW, het huidige Sociaal Huis, onder te brengen.

Kantoren voor het Sociaal Huis

De ontwerpwedstrijd voor de omvorming tot kantoren voor het Sociaal Huis werd gewonnen door het Antwerpse architectenbureau Praet-Verlinden, dat zijn ontwerp in 2000 uitwerkte tot een bouwdoossier. Het basisconcept bestond erin

om vanuit respect voor de bestaande architectuur via functionele ingrepen de drie delen van de site met elkaar te verbinden.

De directeurswoning uit 1936-1937 werd vervangen door een nieuwe, beglaasde hoofdtoegang die letterlijk en figuurlijk een centrale plaats inneemt in het ontwerp. De transparante hal maakt verbinding met het voormalige Sint-Jozefsweshuis (links) en het vroegere ursulinenklooster (rechts).

In het vroegere meisjesweeshuis werden de basisstructuur, vloeren, dragende wanden, gevels en daken zoveel mogelijk behouden. De open structuur van de oude zalen met de kenmerkende ijzeren zuilen werd hersteld, wat landschapskantoren creëerde. Ook in de ononderbroken zolderruimte werden kantoren ingebracht.

In het voormalige klooster werden de waardevolle bouwhistorische elementen bewaard en in enkele gevallen nog geaccentueerd, bijvoorbeeld door de grote ruimten te herstellen waardoor de moerbalken weer in het zicht kwamen.

Momenteel hebben 27 organisaties een plek in het Sociaal Huis. Dat zijn zowel stadsdiensten als externe organisaties. Het Sociaal Huis is een plaats voor elke Mechelaar, waar iedereen terecht kan met kleine of grote vragen rond welzijn en gezondheid.

Redactie: Maarten Van den Mooter, afdeling Projecten & Monumenten stad Mechelen

08

SINT-NIKLAASKERK LEEST

Leest-Dorp z.nr.

Een onduidelijke oorsprong

Zoals wel vaker voorkomt bij oude dorpskerken is ook de oorsprong van de Sint-Niklaaskerk in Leest nog grotendeels in raadselen gehuld. De schenking van het altaar van Leest aan de abdij van Kortenberg in 1129 is de oudst bekende vermelding van de kerk. Het eerste kerkgebouw zou toch al rond het jaar 1000 opgericht zijn aan het hoger gelegen kruispunt van de twee belangrijkste wegen: Mechelen-Tisselt en Hombeek-Heffen. Mogelijk ontstond ze als 'villakerk' bij de woning van de dorpsheer. In zijn boek over de Sint-Niklaasparochie haalt Wilfried Hellemans ook de mogelijkheid aan dat de stichting gelinkt was aan de functie van hulpkerk voor de Sint-Pieterskerk van Zemst. Van de middeleeuwse kerk van Leest rest enkel nog de mogelijk romaanse onderbouw van de toren.

Herstel en uitbreiding in de 17de eeuw

De Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) had ook voor de Sint-Niklaaskerk desastreuze gevolgen. Rond 1590 werd het gebouw in brand gestoken en grotendeels vernield. Hoewel de kerk naar verluidt in 1599 opnieuw gewijd werd door de toenmalige aartsbisschop Mathias Hovius, geven verschillende archiefstukken aan dat er nog tot 1615 herstellingen plaatsvonden aan zowel de toren en het koor als het schip.

De beschikbare informatie geeft aan dat het schip toen uit één enkele beuk bestond. Omtrent de structuur van de kerk bestaan er ook enkele interessante documenten over werken in 1614-1615 aan de twee zogenaamde zijkoren van de kerk. Die verwijzen naar de grote zijkapellen aan weerszijden van de middenbeuk, ter hoogte van de overgang naar het koor. De teksten maken echter niet duidelijk of de werken aan het noordelijke en zuidelijke zijkoor, respectievelijk gewijd aan Onze-Lieve-Vrouw en aan Sint-Nicolaas, duiden op herstellingen of op de eigenlijke oprichting ervan.

Tijdens de latere 17de eeuw volgden nog enkele beperkte uitbreidingen waaronder een sacristie (1620), mogelijk de nog aanwezige zuidelijke sacristie, en een doopkapel (1644). Een belangrijke bouwfase omvatte ook het herstel van het koor op kosten van de abdis van Kortenberg in 1679.

Een schetsmatige weergave van de kerk van Leest op een ongedateerde kaart (17de eeuw?) van de grenzen tussen Leest en de twee toenmalige delen van Hombeek.

© Algemeen Rijksarchief

Een nieuw koor en een hogere toren in de 18de eeuw

Naast de nodige onderhoudswerken werd er in de loop van de 18de eeuw ook geïnvesteerd in de vernieuwing en de verfraaiing van enkele delen van de kerk. In 1767 bleek het kerkkoor in een dermate slechte staat dat het volledig herbouwd moest worden. Uit financiële noodzaak moest het echter een beetje kleiner opgevat worden dan het bestaande. Mogelijk hebben deze werken betrekking op het huidige koor met de halfronde apsis.

Een andere belangrijke bouwphase betrof de werken aan de kerktoeren in 1782-1783. Omdat de twee geledingen boven de romaanse onderbouw toen in baksteen uitgevoerd werden, besloot men de toeren volledig wit te kalken om die een meer uniform uitzicht te geven. De arduinen gedenksteen boven de toegangspoort met vermelding van de plaatsing ervan door Beatrix de Villers, abdis van Kortenberg, in 1782 getuigt van deze bouwphase. Na deze werken behield de kerk grosso modo haar uitzicht tot halweg de volgende eeuw.

In zijn kaartboek van de gemeente Leest uit 1723 nam landmeter Jan Van Acoleyen ook een schetsmatig zicht van de kerk op, dat wel met de nodige omzichtigheid benaderd moet worden.

Kort voor de uitbreiding

De Mechelse kunstenaar Auguste Van den Eynde (1822-1861) maakte als één van de eersten een betrouwbare, meer gedetailleerde tekening van de kerk, die vermoedelijk rond 1840 gedateerd kan worden. Achter de kerkhofmuur zien we de eenbeukige kerk met de in 1782-1783 verbouwde toren. In de zuidgevel van het schip, dat iets breder uitviel dan de toren, staan vensters met zowel een rondboog- als met een spitsboogvorm afgebeeld. Rechts op de tekening zien we de iets lagere, zuidelijke koorkapel met een spitsboogvenster in de kopgevel. In de oksel van het koor, waarvan de noklijn gelijk liep met deze van het schip, priemt nog net een stukje van de zuidelijke sacristie boven de kerkhofmuur uit.

De kerk van Leest volgens Auguste Van den Eynde, circa 1840.

Een grotere, stevigere kerk (1852-1854)

Net zoals in het naburige Hombeek bleek de kerk rond het midden van de 19de eeuw te klein geworden. Een inspectie van het gebouw toonde bovendien aan dat het schip zich in een zeer slechte staat bevond. Een totaalplan voor de kerk drong zich op. Wegens de beperkte financiële mogelijkheden werd daarvoor een beroep gedaan op provinciaal architect Ferdinand Berckmans.

Die besloot beide problemen gezamenlijk aan te pakken door het bouwvallige, eenbeukige schip te vervangen door een schip met een middenbeuk en twee zijbeuken. Enkel de toren, het koor met de aanpalende sacristie en de dakconstructie van de bestaande beuk bleven behouden. Volgens zijn bestek uit mei 1852 moesten alle werken voltooid zijn tegen augustus 1853, maar de werken duurden waarschijnlijk langer.

In een eerste fase werden in de kerk twee colonnades van telkens zeven zuilen opgetrokken. Daarboven werden muren gemetseld die het te behouden dakgebinte van de bestaande beuk ondersteunden. Vervolgens liet de architect de zijgevels van die oude beuk en de twee zijkoren afbreken om plaats te maken voor de twee nieuwe zijbeuken, die tot tegen de flanken van de toren werden doorgetrokken. De daken van die zijbeuken liet hij aansluiten op de bestaande dakconstructie van de middenbeuk, waardoor één groot dakvlak ontstond.

Stilistisch opteerde Berckmans voor een zeer sobere, neogotische baksteenarchitectuur met versneden steunberen en spitsboogvensters voor de gevels van de zijbeuken, en met spitsboogarcaden op zuilen met bladkapitelen en bepleisterde houten kruisribgewelven in het schip. Een gedenksteen uit 1852 met een verwijzing naar de uit Veerle afkomstige pastoor Gabriël Hermans in de voorgevel van de linkse zijbeuk herinnert aan deze belangrijke bouwfase, die de kerk haar huidige uitzicht gaf.

De zuidzijde van de Sint-Niklaaskerk in 1894. © KIK/IRPA

Een neogotisch interieurconcept (1853-1878)

Zeker zo belangrijk voor de kerk zoals we die vandaag kennen, is de herinrichting van het interieur tussen 1853 en 1878. Tijdens deze 25 jaar ontstond stapsgewijs een neogotisch geheel dat vandaag nog grotendeels behouden is. Een belangrijke rol in de totstandkoming van dat ensemble was weggelegd voor de gebroeders Vijt uit Niel. Doorheen de jaren leverden zij het gros van het meubilair: vier biechtstoelen (1855 en 1860), een dubbel koorgestoelte (1856), een nieuwe orgelkast en een balustrade voor het oksaal, de huidige zijaltaren van Onze-Lieve-Vrouw (1869) en Sint-Cornelius (1870), een hoofdaltaar (1875) en twee kerkbanken.

Deze stukken werden aangevuld met onder andere een preekstoel van Antwerpenaar Alfons Bogaerts en een kruisweg van Jaak Coomans, beide uit de periode 1858-1861. Het plaatsen van nieuwe ramen van de Akense glazenier Schmitz in het koor en het schip tussen 1876 en 1878 markeerde het einde van deze grootse interieurcampagne. Onderzoek van de firma A.M. Consult wijst uit dat in die periode waarschijnlijk ook een interieurschildering werd aangebracht, waarvan delen bewaard zijn onder de huidige afwerking.

Ook het exterieur onderging in die tijd enkele wijzigingen: in 1858 werd de noordelijke sacristie gebouwd naar een ontwerp van provinciaal architect Joseph Schadde; naast het koor werd een Calvarie opgetrokken met materialen van afgebroken meubilair (circa 1875); en de naar spitsbogen omgevormde vensters van het koor kregen maaswerk (1881).

Het neogotische
kerkinterieur in 1968.
© KIK/IRPA

Herstel na de Eerste Wereldoorlog (1918-1924)

Bij de aanvang van de Eerste Wereldoorlog raakte de kerk zwaar beschadigd door een bombardement, dat onder meer een bres sloeg in de zuidelijke zijmuur en de torenspits en alle glasramen vernielde. Tussen 1918 en 1921 volgde een grondige restauratie naar plannen van provinciaal architect Edward Careels. Die voerde ook kleinere wijzigingen door, zoals het weglaten van het neogotische maaswerk in de koorvensters. Nieuw was ook de gedenksteen voor de oorlogsslachtoffers, ingepast in het blinde spitsboogvenster in de voorgevel van de rechtse zijbeuk.

De voornaamste ingrepen ontsproten echter aan de creativiteit van de Schaarbeekse glazenier Edouard Steyaert. Tussen 1923 en 1924 leverde zijn atelier liefst 23 nieuwe glasramen voor het koor en het schip, die Carola Van den Wijngaert in 2011 onderzocht. Stilistisch vertonen ze grote overeenkomsten met de vijf glasramen die Steyaert in de jaren 1920 ontwierp voor de Sint-Amanduskerk in Heffen. Centraal in zijn glasramen bevindt zich telkens een rechthoekig paneel met een gebrandschilderde heilige en een Latijns onderschrift, waarrond glas-in-lood met lichte kleurtinten aangebracht werd.

Steyaert ontwierp voor de Sint-Niklaaskerk ook de neogotische schildering in onder meer rode en beige tonen met afwisselende plantenmotieven, die nog steeds in grote mate de sfeer van de kerk bepaalt. De uitvoering zelf werd in 1925 toevertrouwd aan schilder Frans Huys uit Heffen.

Het ontwerp van Edouard Steyaert voor het glasraam van Sint-Catharina in de kerk van Leest.

De kerktoeren met een zichtbare bakstenen bovenbouw in 1978.
© Hugo Lauwens

Provinciale architecten aan het werk

De beperktere schade die de kerk tijdens de Tweede Wereldoorlog opliep, werd in de jaren nadien hersteld volgens een plan van provinciaal architect Gustaaf Careels. Een meer zichtbare ingreep kwam er in 1969-1970 door toedoen van diens collega Jozef Van Loon. Die greep de restauratie van de kerktoeren aan om de cementbepleistering af te kappen en het parement in baksteen deels te vernieuwen. Sindsdien vertoont de toren een opvallend verschil tussen de vermoedelijk romaanse geleding in witte natuursteen onderaan en de twee 18de-eeuwse geledingen in baksteen bovenaan.

Aanloop naar de buitenrestauratie

Rond 2007 werd duidelijk dat het exterieur van de Sint-Niklaaskerk toe was aan restauratie. Na het indienen van een dossier voor de buitenrestauratie bij het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid begin 2014 stond het dossier op een wachtlijst. Ondertussen ging de buitenschil van de kerk er verder op achteruit, met gevolgschade voor het interieur.

Als reactie hierop stond het agentschap in 2022 toe om de werken al aan te besteden vóór de toekenning van de restauratiepremie. Hierdoor kon de werf in juni van dit jaar al van start gaan, amper twee maanden na de goedkeuring van de restauratiepremie door minister Diependaele.

De buitenrestauratie

De werken hebben betrekking op het hele kerkexterieur en zullen twee jaar duren. De natuurleien dakbedekking wordt volledig vernieuwd. De daken en zolders worden ook beter toegankelijk gemaakt om ze gemakkelijker en veiliger te kunnen onderhouden. Alle gevels worden gereinigd en waar nodig hersteld en hervoegd; de graf- en gedenkstenen in de kerkgevels krijgen een restauratiebehandeling.

De glas-in-loodramen uit 1923-1924 van Steyaert worden na restauratie in een nieuwe structuur aan de binnenzijde van de vensters geplaatst. Die ingreep maakt het mogelijk om aan de buitenzijde beschermbeplazing aan te brengen.

Tijdens deze restauratie wordt opnieuw aangeknoopt bij de witte afwerking die tussen 1782 en 1970 het uitzicht van de bovenbouw van de toren bepaalde. © Studio Roma

De meest zichtbare ingreep van de restauratie betreft de toren. Om hem weer het kenmerkende uitzicht te geven dat tussen 1782 en 1970 het beeld van de kerk (en de dorpskern) bepaalde, wordt de bakstenen bovenbouw gekaleid en geschilderd in een gebroken wit dat zoveel mogelijk aansluit bij de natuursteenkleur van de onderbouw.

Architectenvereniging Studio Roma cvba uit Vlierbeek leidt de restauratiewerken. Aannemer PIT Antwerpen nv uit Kapellen voert de buitenrestauratie uit, en de firma Renotec nv uit Geel staat in voor de restauratie van de glas-in-loodramen. De totale kostprijs van de werken bedraagt 1.763.000 euro. Het agentschap Onroerend Erfgoed komt hierin tussen voor circa 877.000 euro.

Redactie: Wim Vervoort en Maarten Van den Mooter, afdeling Projecten & Monumenten stad Mechelen

09
MEUBELN NOVA /
SPEELGOEDMUSEUM

📍 Nekkerspoelstraat 21

De Mechelse meubelindustrie

Halfweg de 19de eeuw wees niets erop dat Mechelen ooit zou uitgroeien tot het epicentrum van de Belgische meubelfabricatie. In een artikel over deze nijverheid stelt Bart Pluymers dat rond 1850 hoogstens 50 Mechelaars hun brood verdienden als meubelmaker. Dat deze bedrijfstak in de volgende decennia uitgroeide tot een ware industrie was in grote mate te danken aan de intense belangstelling voor het nationale verleden tijdens de 19de eeuw. Ook in de meubelkunst werd immers de vormtaal van de gotiek, de renaissance en andere historische stijlen opnieuw gewaardeerd.

Enkele handige Mechelse antiquairs pikten hierop in en begonnen antieke meubelen te herstellen en er later ook kopieën van te maken. Vanaf de vroege jaren 1860 verrezen er steeds meer meubelmakerijen, die vooral meubelen in historiserende stijlen produceerden, wat we nu kennen als het 'Mechels meubel'. De toenemende vertegenwoordiging van Mechelse meubelproducenten op wereldtentoonstellingen zorgde voor internationale erkenning.

Het succes van het restauratieatelier voor antieke meubelen van de duidelijk bibliothele antiquair Auguste De Bruyne bracht hem ertoe met zijn zoon Victor een werkplaats voor nieuwe, antiek geïnspireerde meubelen op te richten.

Een hoge vlucht

Dankzij de economische groei in West-Europa aan het einde van de 19de eeuw nam de koopkracht van de middenklasse toe, wat de vraag naar meubelen deed stijgen. Tijdens de belle époque (1890-1914) groeide Mechelen uit tot hét centrum van

de Belgische meubelnijverheid. De toenemende mechanisatie van de nijverheid, eerst met gas- en later met elektromotoren, maakte het mogelijk om op de stijgende vraag in te gaan. De aankoop van machines en de bouw van fabrieken vroegen echter grote investeringen, die vaak onhaalbaar waren voor de vele ambachtelijk georganiseerde ateliertjes. Na 1900 traden enkele grote bedrijven op de voorgrond, echte meubelfabrieken.

Meubelen Michiels

Een mooi voorbeeld van die evolutie is het meubelbedrijf van Alphonse Michiels. In 1921 kreeg deze schrijnwerkerszoon de toelating om bij zijn woning aan de Keldermansvest een werkhuis op te trekken waarin hij twee elektromotoren liet plaatsen. Nauwelijks twee jaar later liet hij naast zijn huis een meubelmakerij bouwen van ruim 11 meter breed en 20 meter diep, met twee verdiepingen. In de volgende zeven jaar breidde hij de werkplaats liefst vier keer uit. Ook het aantal elektromotoren voor zijn medewerkers nam toe; zo kwamen er in 1929 alleen al 11 nieuwe installaties bij.

Tussen 1924 en 1930 liet Alphonse Michiels zijn meubelmakerij aan de Keldermansvest liefst vier keer uitbreiden. Zo kreeg hij in 1929 een vergunning voor een extra houtzolder.

Aan het station

1933 was een mijlpaal in de geschiedenis van het bedrijf met de bouw van een nieuw magazijn met toonzalen en een conciërgewoning. In tegenstelling tot de meeste van zijn concurrenten koos Alphonse Michiels niet voor een locatie in de buurt van het hoofdstation van Mechelen, maar van het Nekkerspoelstation, dat bij zijn werkhuisen lag. Dankzij zijn ligging aan de rand van de binnenstad passeerden langs deze treinstation net zo goed grote groepen pendelaars en bezoekers.

Het gevelontwerp uit 1933 voor het nieuwe magazijn met toonzalen bepaalt nog steeds het uitzicht van de site in de Nekkerspoelstraat.

In zijn ontwerp voor de straatgevel trok de architect resoluut de kaart van de toen vooruitstrevende nieuwe zakelijkheid. Wie die architect was, is nog niet gekend. De kracht van de façade ligt in de volumewerking van de hoger opgetrokken linkerzijgevel en de afgeronde hoeken van de rechterzijgevel, die een tegenhanger vinden in de verspringende pseudobalkons van de verdiepingen. De vele glaspartijen van de toonzalen en de typerende gele gevelsteen bepalen verder het karakter van de voorbouw.

De achterliggende magazijnen waren louter functioneel opgevat: een betonskelet en gevels in rode baksteen met smalle, langgerekte vensteropeningen die zich telkens boven het stapelniveau bevonden. Het grondplan van de site geeft aan dat ook daar enkele werkplaatsen lagen, die in 1937 uitgerust werden met een verfspuitinstelling.

De firma was zo trots op haar nieuwe gebouwen dat ze de toonzalen prominent afbeeldde op briefpapier, enveloppes en ander publicitair materiaal. Daarop prijkt ook de naam waarmee de firma van Alphonse Michiels en zoon de grootste bekendheid zou verwerven: Meubelfabrieken NOVA.

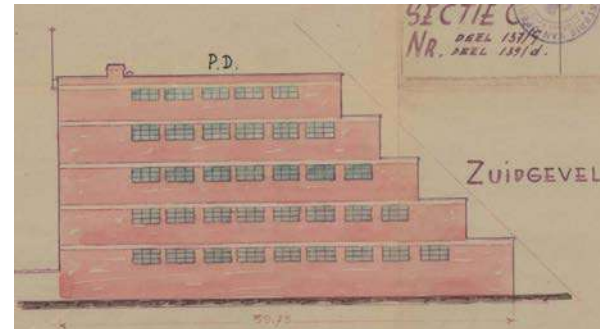

Drukwerk van de Meubelfabrieken NOVA met de afbeelding van de toonzalen uit 1933 in de Nekkerspoelstraat.

Investeren in crisistijden

De Tweede Wereldoorlog brak het elan van de Mechelse meubelindustrie. Zoals Bart Stroobants schrijft in zijn uitgave over de bouwactiviteit in het Mechelen van de jaren 1950, had dat talrijke oorzaken. De export viel sterk terug - er was zelfs import

van goedkopere Nederlandse en Duitse meubelen - en er was een gebrek aan hout en aan betaalbare, geschoolde werkkrachten. Bovendien kampte de Mechelse meubelindustrie met een identiteitscrisis door de afgenomen vraag naar de klassieke stijlmeubelen waarmee ze nog vaak geassocieerd werd.

De kenmerkende terrasstructuur van de stapelplaats die Flor Janssens in 1949 ontwierp, is nog steeds zichtbaar vanuit de Sint-Rumoldusstraat.

De lokale politiek gaf wel enige ondersteuning, onder andere door een jaarlijkse nationale meubelbeurs in te richten, maar rekende toch ook op een inspanning van de industrie zelf. Die kwam er: heel wat meubelbedrijven investeerden in de naoorlogse jaren in nieuwe fabrieken en toonzalen. NOVA deed ook zijn duit in het zakje. Al in 1949 ontwierp de Mechelse architect Flor Janssens een enorme nieuwe stapelplaats met vier verdiepingen achteraan op het terrein aan de Nekkerspoelstraat. Door elke verdieping aan de zijde van de Sint-Rumoldusstraat enkele meters te laten inspringen, ontstond een kenmerkende terrasstructuur.

Bouwen tijdens de fifties

De nieuwe stapelplaats was nog maar het begin van de uitbreidingsplannen van de familie Michiels. Een grote rol was daarbij weggelegd voor architect Alfons Roose (1913-1998), die tussen 1954 en 1969 voor hen meerdere, vaak grote projecten realiseerde. Zijn moderne, strakke stijl bepaalde sterk het beeld van Meubelen NOVA naar het potentiële kooppubliek.

In 1954 ontwierp Roose een kantoorgebouw met een enkele verdieping achteraan op het terrein aan de Nekkerspoelstraat.

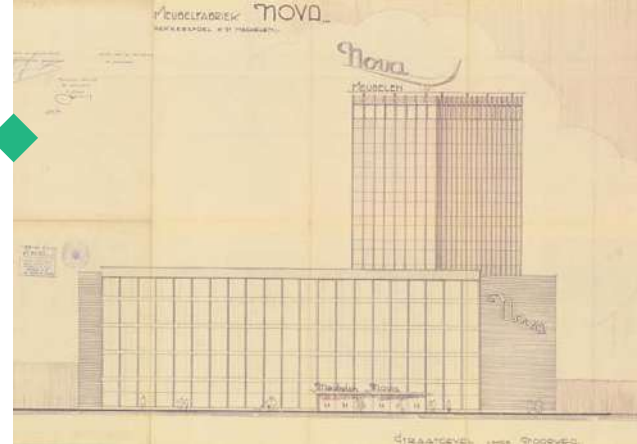

De meubelfabriek die architect Alfons Roose in 1956 ontwierp voor NOVA huisvestte tot voor kort de opslagplaatsen van de stad Mechelen.

Een project van een veel grotere omvang was de bouw van een volledig nieuwe meubelfabriek aan de Grote Nieuwedijkstraat, nabij de Vrouwvliet. In een eerste, niet-uitgevoerd bouwdoossier uit 1956 voorzag de architect op het uitgestrekte terrein een klein kantoorgebouw en een grote bedrijfshal met een klassieke reeks sheddaken. In zijn tweede ontwerp, dat nog datzelfde jaar werd goedgekeurd, koos hij echter voor daken met een schaalvormige betonstructuur, wat het gebouw een heel kenmerkend uiterlijk gaf. Nauwelijks drie jaar later werd de fabriek al uitgebreid met enkele identieke structuren achteraan. Afgaande op de publiciteit die NOVA in die tijd onder andere voerde in de 'Gazet van Mechelen', werden in de nieuwe fabriek zowel stijlmeubelen als modern meubilair geproduceerd.

Groter en hoger

Het project waarmee Alfons Roose NOVA definitief op de kaart zette, was de bouw van nieuwe toonzalen én een heuse toren in de Nekkerspoelstraat in 1960. Door het invullen van alle beschikbare ruimte, onder andere boven het door hem getekende kantoorgebouw uit 1954, werd over het hele perceel een volume van vier verdiepingen gecreëerd. Die constructie, hoofdzakelijk bedoeld als toonzalen, vormde de sokkel voor een torengedebou van zeven verdiepingen. In die NOVA-toren vond de bezoeker, behalve nog meer toonzalen, ook een panoramisch restaurant en een bar op de hoogste etage. Met de sokkel en de toren erbij telde NOVA elf verdiepingen, goed voor 20.000 m² toonzalen.

Het ontwerp van die architect Alfons Roose uit 1960 voor de gevels van de nieuwe toonzalen en de toren aan de zijde van de spoorlijn.

De NOVA-toren gezien vanuit de Nekkerspoelstraat.

Roose draaide ook de oriëntatie van het gebouw helemaal om. De enorm lange, bijna volledig beglaasde voorgevel met de hoofdingang kwam in het huidige Speelgoedstraatje te liggen, aan de zijde van de spoorwegberm. Vanaf de perrons van station Nekkerspoel hadden de pendelaars nu zicht op de tentoongestelde meubelen in de onderbouw. De eigenaar en zijn gezin namen hun intrek in een appartement op het bovenste niveau van de sokkel, dat zich over de hele lengte van de nieuwe voorgevel uitstrekte.

Galerij NOVA

Die hele uitbreiding had voor meer dan voldoende ruimte gezorgd. Daardoor kon eigenaar Alfons Michiels, een van de zonen van stichter Alphonse Michiels, op de benedenverdieping in de Nekkerspoelstraat een eigen kunstgalerij inrichten. Vanaf 1962 organiseerde Galerij NOVA enkele malen per jaar wisselende tentoonstellingen van kunstenaars uit lokale, nationale en internationale kring. De diversiteit in tentoongestelde werken was groot, met opkomende en gevestigde waarden uit verschillende kunsttakken en -stromingen zoals Felix De Boeck, Pol Lemaire en Jef Van Grieken. De meubelwinkel bood daarbij mogelijkheden om verbanden te leggen, bijvoorbeeld tussen Hongaarse kunstenaars, een expo van Hongaarse meubelen en een aangepast menu en orkest in het restaurant.

Het einde van NOVA

Net zoals de meeste andere meubelbedrijven kreeg NOVA het moeilijk tijdens de jaren 1970. Tot overmaat van ramp moesten rond 1976, na negatieve brandinspecties, eerst het restaurant en vervolgens ook de toonzalen in de toren dicht voor het publiek. De niet-uitgevoerde ontwerpen van Alfons Roose voor een noodtrap tegen de toren (1967) en over de hele hoogte van het gebouw (1969) wijzen erop dat dat probleem al langer speelde. In oktober 1978, op een moment dat er nog 60 mensen in dienst waren, vroeg NOVA een concordaat aan. Korte tijd nadien werd het bedrijf failliet verklaard.

NOVA wordt Speelgoedmuseum

Kort na het faillissement kocht het stadsbestuur de gebouwen in de Nekkerspoelstraat en liet om veiligheidsredenen de toren afbreken. Net op dat moment had een succesvolle tentoonstelling rond spel en speelgoed in de marge van het Folklorefestival van Mechelen de idee doen ontstaan voor een permanente expo, wat leidde tot de oprichting van het Centrum voor Speelgoed en Volkskunde in 1980. De vereniging vond een partner in het stadsbestuur, dat op eigen initiatief het vroegere NOVA-gebouw in erfpacht gaf.

Onder de leiding en de bezieling van voorzitter Jef Heylen richtte een groep van 17 vrijwilligers de eerste verdieping in als museum. In april 1982 opende het Speelgoedmuseum er de deuren. Dankzij het succes kon deze culturele nieuwkomer in de volgende jaren ook de overige verdiepingen inpalmen. De eerste en tweede verdieping boden onderdak aan de permanente collectie; de derde verdieping was voorbehouden voor thematentoonstellingen; de museumadministratie vond een plek in het vroegere appartement van de familie Michiels, op de vierde etage.

Dankzij succesvolle tentoonstellingen in het eigen museum en het buitenland groeide gaandeweg de werking achter de schermen, wat in 1998 leidde tot de titel van 'erkend museum'. Verdere investeringen in onder andere de toegankelijkheid, de collectiezorg en een diepgaande educatieve ondersteuning werden in 2003 door de Vlaamse Gemeenschap beloond met een erkenning als regionaal museum.

Maar met de jaren stootte het museum steeds meer op de beperkingen van de vroegere meubelwinkel. Die biedt weliswaar

veel opslagruimte, maar maakt het ook moeilijk om een hedendaagse museumwerking uit te bouwen. In 2020 won het Speelgoedmuseum een marktconsultatie van de NMBS voor een concessieruimte die rechtstreeks verbonden is met het station Mechelen, dat net zoals de omgeving in volle transformatie is.

De nieuwe locatie houdt de kans in om een nieuw museumconcept te presenteren met onder meer een sterkere interactie met jonge en minder jonge bezoekers. Verspreid over twee verdiepingen zal het nieuwe museum 2.000 m² vaste en tijdelijke tentoonstellingsruimte bieden en bijna net zoveel depot- en werkingsruimten.

Met de verhuis van het Speelgoedmuseum is de rol van de oude NOVA-gebouwen aan Nekkerspoel echter nog niet uitgespeeld. Samen met de vestiging van de vroegere concurrent Senam aan de overzijde van de straat zullen die immers als motor dienen voor de herontwikkeling van de omgeving rond het Nekkerspoelstation.

Redactie: Maarten Van den Mooter, afdeling Projecten & Monumenten stad Mechelen

10 ZOLDER SINT-KATELIJNEKERK

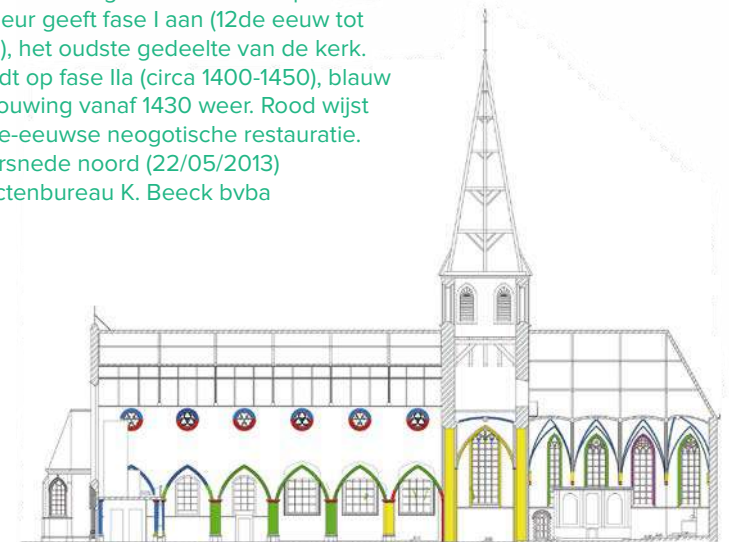
📍 Sint-Katelijnekerkhof z.nr.

Als voorbereiding op de interieurrestauratie van de Sint-Katelijnekerk in 2016-2018 vonden verschillende vooronderzoeken plaats. Daarbij ging de aandacht onder meer uit naar de opbouw en de datering van de dakconstructie en van de muurmassieven van het gebouw. Een samenvatting van dit onderzoek vindt u na een korte historische situering van de Sint-Katelijnekerk. Voor een bespreking van de verdere vooronderzoeken en restauratieopties verwijzen we graag naar de bijdrage in de brochure van de Open Monumentendag in 2015 (<https://www.mechelen.be/open-monumentendagen-in-het-verleden>).

De vroegste bouwfase

De Sint-Katelijnekerk gaat terug op een kapel of een kerkje waarvan de ouderdom niet bekend is. Volgens het bouwhistorisch onderzoek vormen de viering en het koor de oudste delen. De huidige gotische kerk zou volgens enkele Mechelse kroniekschrijvers gebouwd zijn in 1336-1343 en overleefde de grote stadsbrand van 1342.

De bouwfases volgens het onderzoek van de steenhouwchronologie door Frans Doperé. De gele kleur geeft fase I aan (12de eeuw tot circa 1420), het oudste gedeelte van de kerk. Groen duidt op fase IIa (circa 1400-1450), blauw geeft behouwing vanaf 1430 weer. Rood wijst op de 19de-eeuwse neogotische restauratie. Langsdoorsnede noord (22/05/2013)
© Architectenbureau K. Beeck bvba

Uitbreidingen in de 15de en 16de eeuw

In de eerste helft van de 15de eeuw werd de kerk grondig verbouwd. Het onderzoek van de steenhouwerstechnieken toonde aan dat de beide transeptarmen hun huidige vorm en omvang kregen tussen 1400 en 1420. Eind 19de eeuw werd de datum '1409' ontdekt op het houten gewelf van de zuidelijke transeptarm, wat lijkt te verwijzen naar deze verbouwing. Ook het koor moet toen verbouwd zijn. Aan de hand van de steenbekappingssporen worden de vier oostelijke traveeën van het schip eveneens in de eerste helft van de 15de eeuw gedateerd.

Rond het midden van de 15de eeuw werd het schip verhoogd en werden de twee westelijke traveeën van het schip, de westgevel en mogelijk ook de doopkapel toegevoegd. Dat gebeurde vermoedelijk met de giften van het pauselijke jubileumjaar 1451; hiervan getuigt het wapen van paus Nicolaas V (1447-1455) boven het spitsboogvenster in de westgevel. Het schip kreeg toen een gotisch houten tongewelf, vergelijkbaar met dat boven de beide transeptarmen. Bij de verhoging van het schip werd een zone met roosvensters ingevoegd. Waarschijnlijk verwijzen de roosvensters in de middenbeuk en de westgevel naar het rad waarop de heilige Catharina werd vastgebonden en gemarteld omdat ze haar geloof niet wou afzweren. De stenen gewelven in het koor en de viering werden pas later ingebracht, rond of na 1450.

In de eerste helft van de 16de eeuw verrees tegen de noordelijke zijbeuk de Fonteskapel. De naam verwijst naar de rijke patriciërsfamilie Fontes, die de kapel mogelijk als bidplaats voor de familie liet bouwen. Volgens een oude volmacht bestond ze al in 1534.

Herinrichting na de godsdienstoorlogen

Tijdens de godsdienststoebelen in 1572 en 1580 leed de kerk veel schade, maar vanaf 1585 werd ze in ere hersteld. In de loop van de 16de en de 17de eeuw volgde de rijkelijke aankleding van het kerkinterieur met waardevol meubilair en kunstwerken. De gefortuneerde Isabella Danesin bekostigde in 1643 de bouw van de Sint-Jozefskapel. Ze liet er de vermaarde Mechelse beeldhouwer-architect Lucas Faydherbe ook een marmeren barokaltaar oprichten tussen 1647 en 1651. In de 17de eeuw zou ook het westelijke toegangsportaal aangepast zijn. Daarbij werd onder andere het grote spitsboogvenster in de westgevel

gedeeltelijk dichtgemetseld om er een nis met beelden van de Heilige Familie te plaatsen. Deze ingreep werd aan het einde van de 19de eeuw weer ongedaan gemaakt.

De voorgevel van de Sint-Katelijnekerk in 1890. Het 17de-eeuwse toegangsportaal met een nis voor beelden van de Heilige Familie werd kort nadien afgebroken. © KIK/IRPA

Omvangrijk mecenaat in de 18de eeuw

In de jaren 1770-1775 onderging de kerk een nieuwe, grote verbouwing onder het mecenaat van kerkmeester Carolus Van Pijperzeel. In het schip en de transeptarmen werden stenen gewelven aangebracht onder de gotische houten gewelven. De roosvensters van de middenbeuk werden verbouwd tot segmentboogvensters. De familie Van Pijperzeel bekostigde ook een nieuwe stenen kerkvloer, een doksaal met een orgel uit het atelier Van Peteghem en nieuwe koorgestoelten en een preekstoel van Pieter Valckx. De zijaltaren, ook uit deze periode, werden aan het einde van de 19de eeuw weer verwijderd.

De verbouwingen tijdens de eerste helft van de 19de eeuw

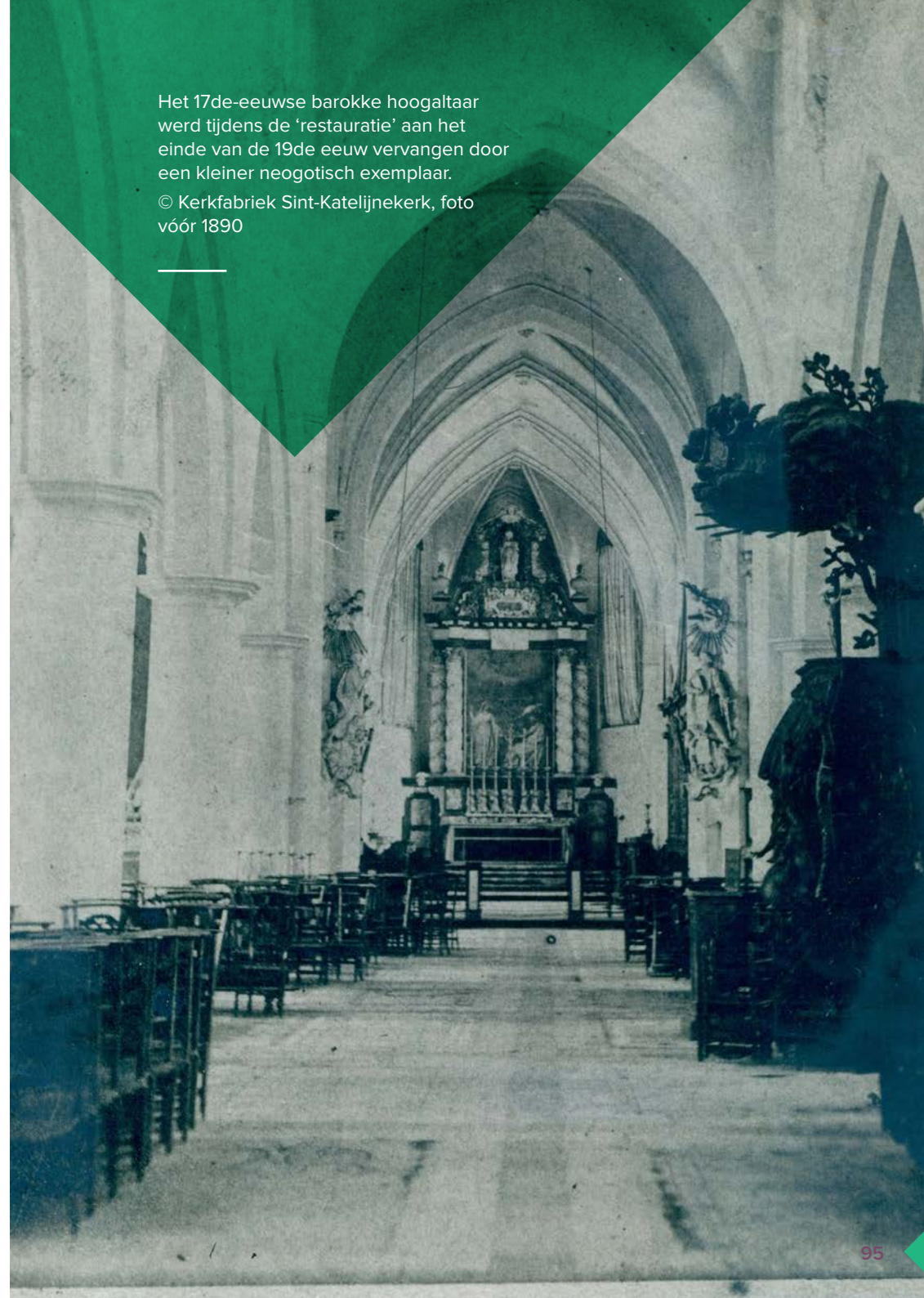
In 1819 werd de oude sacristie vervangen door een nieuwe, die beter verlicht en verlucht was. In 1833 werd de eerste steen gelegd van de zuidelijke Sint-Antoniuskapel. In deze periode werden ook de Sint-Jozefskapel en de voormalige Fonteskapel samengevoegd, ten voordele van de symmetrie in het kerkgebouw. In 1837 verrees een nieuwe doopkapel tegen de noordelijke zijbeuk. Tijdens de buitenrestauratie in de jaren 1850 onder leiding van provinciaal architect Jozef Schadde dook in de westgevel een dichtgemetseld roosvenster op; dat werd weer opengemaakt.

De 'restauratie' aan het einde van de 19de eeuw

Aan het einde van de 19de eeuw wou men de kerk - volgens de neogotische traditie - in haar oude luister herstellen. De Antwerpse architect Frans Baeckelmans maakte het ontwerp, de Mechelse architect Philippe Van Boxmeer voerde de verregaande restauratiewerken uit. De 18de-eeuwse gewelven werden afgebroken en de houten laatgotische tongewelven werden gerestaureerd en herbeschilderd op basis van sporen van de oude schilderijen. De segmentboogvensters van het middenschip werden weer verbouwd tot roosvensters. Het maaswerk van de dichtgemetselde koorvensters werd gerestaureerd volgens de aanzetssporen van de venstertraceringen. Het 17de-eeuwse barokke hoogaltaar en de 18de-eeuwse altaren in de transeptarmen ruimden plaats voor neogotische exemplaren. In het schip werden de sobere kapitelen vervangen door koolbladkapitelen vergelijkbaar met de twee bewaarde kapitelen uit circa 1450 tegen de westelijke schipwand. Zo kreeg de kerk rond 1900 grotendeels haar huidige uitzicht.

Het 17de-eeuwse barokke hoogaltaar werd tijdens de 'restauratie' aan het einde van de 19de eeuw vervangen door een kleiner neogotisch exemplaar.

© Kerkfabriek Sint-Katelijnekerk, foto vóór 1890

Een onderbouwde interieurrestauratie

In het kader van de meerjarige subsidieovereenkomst voor de verdere restauratie van de historische kerken in de Mechelse binnenstad werd in 2014 het premiedossier ingediend voor de interieurrestauratie van de Sint-Katelijnekerk. Daar ging een uitgebreide historisch-archivalische studie door Annelies Wouters aan vooraf en een bouwarcheologisch en materiaaltechnisch onderzoek door VandenBorre-Lauwers bvba. Deze onderzoeken werden maximaal op elkaar afgestemd en geïntegreerd in het dossier voor de interieurrestauratie dat het Mechelse Architectenbureau K. Beeck opstelde.

Bouwarcheologisch vooronderzoek

Het bouwarcheologisch onderzoek omvatte de uitvoerige registratie van de diverse houten dakgebinten om ze aan de hand van de typologie te dateren. Aansluitend voerde het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium een dendrochronologisch onderzoek uit - een methode om hout te dateren door de jaarlijkse groeiringen van bepaalde bomen te onderzoeken - en een C14-analyse. De verkregen dateringen sluiten aan bij deze uit het bouwhistorisch onderzoek en de steenhouwchronologie.

Het dakgebinte van de middenbeuk, zicht naar het westen.

© VandenBorre-Lauwers bvba

Staalname in het dakgebinte van het koor voor het dendrochronologisch onderzoek. © dienst Monumentenzorg stad Mechelen

Voorts bracht specialist Frans Doperé de steenhouwchronologie in kaart. Hij dateerde de natuurstenen delen op basis van de bekappingstechniek: de kenmerken van de randslag of de profiellijst, het centrale gedeelte, de gebruikte werktuigen ... Zo splitste hij de chronologie van de bekapping van de kalkzandsteen op in fasen.

De bouwfases ontleed

Het besluit van de vooronderzoeken was dat de kern van de viering en van het koor uit de 14de eeuw dateren. In de loop van de 15de eeuw werden de viering en het koor verder uitgebouwd en werden het schip en de transeptarmen aan de viering toegevoegd. Vooral dankzij de steenhouwchronologie kon deze datering nog verfijnd worden. Frans Doperé situeert het afwerken van de stenen gewelven van de viering en het koor na 1430. De vier meest oostelijke traveeën van het schip dateert hij tussen 1400 en 1420. De twee westelijke traveeën ervan ziet hij als een uitbreiding uit 1430-1450. Talrijke bouwsporen verspreid over de kerk bevestigen de resultaten van deze steenhouwchronologie.

In de 14de en 15de eeuw lagen de middenbeuk en de dwarsbeuken onder een houten gewelf, waarvan de structuur bewaard is gebleven. De viering en het koor hadden toen een bakstenen gewelf met natuurstenen ribben.

Tekst: Annelies Wouters (bouwhistorica), Hugo VandenBorre en An De Waele (VandenBorre-Lauwers bvba), Elfi Hermans (Architectenbureau K. Beeck bvba) en Sofie Stevens (dienst Monumentenzorg stad Mechelen)

Redactie: Maarten Van den Mooter, afdeling Projecten & Monumenten stad Mechelen

11 SINT-MARTINUSKERK HOMBEEK

 Sint-Maartensplein z.nr.

Een onduidelijke oorsprong

Over de vroegste geschiedenis van deze kerk is nog weinig bekend. Volgens auteur J. Verbesselt ontstond het gebouw in de 9de eeuw als een 'villa-hofkerk'. Daarbij verwijst hij naar het bestaan van het hof 'Wolfsputte' (Mechelseweg 21), waartoe mogelijk ook de hoeve tegenover de huidige Sint-Martinuskerk (Sint-Maartensplein 3) behoorde. De overdracht van het altaar van Hombeek aan de abdij van Kortenberg in 1129 is de vroegst bekende vermelding van de kerk. De daaropvolgende eeuwen blijven nagenoeg onbelicht.

Op basis van enkele oude kaarten, zoals deze die Mathieu Bollin rond 1600 maakte van het verloop van de Zenne, valt het uitzicht van de oude kerk enigszins te achterhalen. Het was waarschijnlijk een eenbeukig gebouw zonder transept met een ondiep, recht afgesloten koor. Van het oorspronkelijke romaanse kerkje resteren alleen de drie onderste geledingen van de toren, die volgens de bouwkundige inventaris 'Bouwen door de Eeuwen Heen' uit de 12de eeuw dateren. De toewijding aan Sint-Martinus van Tours (°circa 316-†397) gebeurde nog voor het begin van de 14de eeuw, getuige een zegel uit 1307 van de toenmalige pastoor van Hombeek waarop deze heilige te paard staat afgebeeld.

De kerk van Hombeek door Mathieu Bollin, rond 1600.

Een rampzalige 16de eeuw

De Beeldenstorm in 1566 en de Tachtigjarige Oorlog in 1568-1648 troffen ook Hombeek erg zwaar. Een dekenale visitatie van 1596 meldt dat de pastoor en de koster waren uitgeweken naar de Mechelse binnenstad. De kerk zelf kon niet meer afgesloten worden - zowel deuren als glasramen waren verdwenen - en was volledig leeggeroofd.

In de volgende jaren werd het gebouw zo goed als mogelijk hersteld en heringericht. In 1607 beschouwde men de kerk als 'behoorlijk hersteld' en begonnen de kerkmeesters zelfs nieuwe plannen te smeden.

Een nieuw koor en schip in de 17de eeuw

De eind-16de-eeuwse herstellingen hadden vermoedelijk geen betrekking op het koor van de kerk; dat werd in 1599 door een schutsel aan het zicht onttrokken. In 1607 zegde de abdis van Kortenberg toe om 675 gulden bij te dragen aan de heropbouw van het koor, dat in 1610 onder dak werd gebracht. Het nieuwe koor was ongeveer 1 meter groter dan het voorgaande, maar vooral hoger: het dak stak nu boven het kerkschip uit.

Detail van de schetsmatig afgebeelde Sint-Martinuskerk op de kaart van Jacob Van Deventer, circa 1550-1565.

In het tweede kwart van de 17de eeuw werd de kerk verder aangekleed met schilderijen van François Van Ophem voor het hoofdaltaar en het zijaltaar van Onze-Lieve-Vrouw, en een 'taeffereel' voor het zijaltaar van Sint-Martinus.

Twee aanbestedingen uit 1661, voor metsel- en timmerwerk, geven ons een goed beeld van de heropbouw van het schip in dat jaar. De bestaande zijbeuk werd afgebroken tot een hoogte van ongeveer 3 meter en vervolgens opgetrokken tot circa 5 meter. Het metselwerk, per tien lagen voorzien van een speklaag in witte natuursteen, kreeg drie vensteropeningen. Aan de andere zijde van de kerk verrees een volledig nieuwe zijbeuk met dezelfde afmetingen.

De nieuwe middenbeuk, aan beide zijden ook met drie vensters, werd zo hoog opgetrokken dat de galmgaten van de toren aan die zijde dichtgemetseld werden. Het 50 jaar oude koor viel nu opeens weer lager uit, zodat aan die zijde een bakstenen muur met speklagen werd opgetrokken die zowel een vensteropening als een witstenen priem moest krijgen.

Eén van de in 1661 dichtgemetselde oostelijke galmgaten van de derde torengeliding, gezien vanuit de toren.

De 18de eeuw: nieuwe altaren, een hogere toren en een groter koor

In 1718 maakten enkele slecht gedoofde kaarsen dat het Onze-Lieve-Vrouwaltaar afbrandde. Dat werd vermoedelijk nog in datzelfde jaar of kort nadien vervangen door het mooie laatbarokke portiekaltaar dat zich nu in de noordelijke kruisbeuk bevindt. Het gelijkaardige Sint-Martinusaltaar kwam waarschijnlijk tot stand in 1718-1733. Het schilderij van deze heilige - een kopie van het doek dat Antoon Van Dyck in de jaren 1620 schilderde voor de Sint-Martinuskerk van Zaventem - wordt door auteur J. Jansen gedateerd in de tweede helft van de 17de eeuw en werd dus mogelijk herplaatst in het huidige zijaltaar.

Omdat het 17de-eeuwse koor dreigde in te storten, werd het in 1737 vervangen door een dat circa 2,5 meter dieper was en ongeveer 1 meter hoger, zodat het aansloot op de boog van de middenbeuk. Nog datzelfde jaar werd in het pas voltooide koor een nieuw hoogaltaar geplaatst van de bekende Mechelse beeldhouwer Theodoor Verhaeghen, die daarvoor samenwerkte met schrijnwerker Philippus Taeverniers.

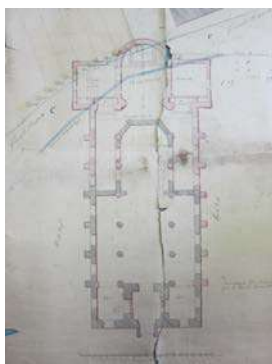

De Sint-Martinuskerk van Hombeek vóór 1855 door Auguste Van den Eynde, met het nieuwe koor (1737) en de vierde torengeliding (rond 1751).

Waarschijnlijk rond 1751 kreeg de toren een vierde geleding met een witstenen parement, afgedekt met een klokvormige torenhelm. De klokken kregen een nieuwe plek bovenin, waarna de nog resterende galmgaten op de derde geleding werden dichtgemetseld.

Schadde ontwerpt de uitbreiding (1853-1854)

Halfweg de 19de eeuw onderging de Sint-Martinuskerk een groots opgevatte uitbreiding die haar uitzicht grondig veranderde. Net zoals in talloze andere gemeenten was de bestaande kerk rond die tijd te klein geworden. Na een vraag van het kerkbestuur aan de gouverneur belastte het Antwerpse provinciebestuur Joseph Schadde, pas benoemd tot provinciaal architect voor het arrondissement Mechelen, met de uitbreiding van de Sint-Martinuskerk.

Vermoedelijk maakte Schadde dit grondplan als een voorstudie voor de uitbreiding van de Sint-Martinuskerk, toen nog zonder transept.

© Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen

Jammer genoeg konden we noch de bouwplannen, noch het bestek terugvinden. Voor een bespreking van Schaddes ontwerp zijn we dan ook aangewezen op sporadische archiefverwijzingen en op de toestand ter plaatse.

De architect behield het schip uit 1661 en de romaanse westtoren. Het koor en de sacristie daarentegen werden volledig afgebroken om plaats te maken voor een bijkomende travee aan het schip, een kruisbeuk en een ruimer koor met flankerende sacristieën. Schadde voorzag ook in de uitbreiding van de zijbeuken, die ongeveer tot tegen de voorgevellijn van de toren werden doorgetrokken. Door de noklijn van het nieuwe transept en het nieuwe koor gelijk te schakelen met deze van het behouden schip, won de kerk aan massiviteit, een aspect dat nog versterkt wordt doordat de koorzijde vrijwel geen vensteropeningen bevat.

Illustratief voor de eclectische houding van Schadde zijn de nieuwe gevelopeningen met een romaans aandoende rondboogvorm die hij volgens gotisch concept opdeelde met monelen, zoals te zien op deze foto uit 1893.

© KIK/IRPA

Stilistisch is de uitbreiding van Schadde typerend voor zijn wezenlijk eclectische houding. Hij ontleende elementen zoals deelzuiltjes, boogjesfriezen en kapitelen op een weinig wetenschappelijke manier aan de romaanse, Byzantijnse en vroegchristelijke stijl. Die elementen integreerde hij in een gebouw dat hij intrinsiek gotisch opvatte met een imposant transept, een groots half rond koor en zijbeuken met lichtbogen. Illustratief zijn de nieuwe gevelopeningen met een weliswaar romaans aandoende rondboogvorm, die hij volgens gotisch concept opdeelde met monelen. Om financiële redenen werd de uitbreiding nagenoeg volledig in baksteen uitgevoerd. Om de gevels toch te verlevendigen maakte Schadde gebruik van gemetselde lijsten, friezen, traceringen ...

Een moeilijke uitvoering (1855-1857)

In januari 1855, een maand na de goedkeuring van de plannen, werd een aannemer aangesteld die kort nadien aan het werk ging. Door problemen met de firma mocht Schadde vanaf augustus 1855 de werken in regie laten uitvoeren en kreeg hij na het ontslag van de aannemer in april 1856 zelfs de volledige leiding toevertrouwd. Op dat ogenblik besloot het kerkbestuur op eigen kosten op drie punten af te wijken van het ontwerp. Om de gevels meer eenheid te geven werden de zijbeuken volledig heropgebouwd en kreeg de behouden middenbeuk een nieuw halfsteens parement. Het uitvoeren van de torentoegang in blauwe hardsteen in plaats van baksteen moest dan weer voor het nodige cachet zorgen.

De nieuwe zijbeuken kregen ribgewelven. De bestaande middenbeuk en het nieuwe transept en koor werden voorzien van tongewelven, opgedeeld door schalken met schachtringen. Die gewelven zijn trouwens niet gemetseld, maar opgetrokken uit hout dat bepleisterd werd. De zuilen en halfzuilen in de kerk kregen kapitelen die doen denken aan romaanse teerlingkapitelen, maar dan versierd met een waaiermotief dat ontsproten is aan de verbeelding van de architect.

Bij de herinrichting van de kerk na deze uitbreiding bleef een groot gedeelte van het oude meubilair behouden. De drie altaren waren tijdens de werken in de omgeving opgeslagen en kregen opnieuw een plek in de kerk. Andere elementen zoals het houten tochtportaal en de orgelbalustrade, beide in neogotische stijl, en de 'neoromaanse' communiebank en het koorgestoelte waren nieuw. Na de werken in 1857 zou de kerk plaats hebben geboden aan ongeveer 1000 gelovigen.

Een kleurrijk eeuweinde (1885-1890)

Ongeveer 20 jaar na de uitbreiding liet de kerkfabriek op eigen kosten belangrijke verfraaiingen uitvoeren. In de plaats van het grote hoofdaltaar kwam in 1886 een laag exemplaar van het Antwerpse atelier De Boeck & Van Wint, dat volgens de pastoor beter aansloot bij de stijl van de kerk. Boven het nieuwe hoogaltaar liet hij 13 schilderijen op doek van een zekere mevrouw De Gault aanbrengen rond het thema 'Christus omringd door zijn apostelen'. Rond de doeken bracht de Duffelse schilder Jan-Baptist Walgrave een decoratieve schildering aan. Het resultaat viel in goede aarde, want tussen 1886 en 1888

verzorgde deze man samen met een zekere Brassine uit Brussel een veelkleurige schildering in de kerk, met onder andere opvallende lijntekeningen op de zuilen en halfzuilen.

Het kerkinterieur in 1944 met de doeken en schilderijen in de koorapsis en de veelkleurige afwerking op de zuilen en rond de kruisweg van F. Vermeylen uit 1866. © KIK/IRPA

Bij de kerkuitbreiding kwam er vermoedelijk blank glas in de nieuwe vensters. Tussen 1889 en 1890 liet de kerkfabriek dit vervangen door veelkleurig glas van de Brusselse firma Bardenhewer-Oidtmann. In een eerste fase kregen de grote vensters van de zijbeuken telkens 15 figuratieve gebrandschilderde glas-inloodpaneeltjes gelinkt aan de heilige van het daar aanwezige zijaltaar. Die paneeltjes werden

gevat in grisaillepanelen met florale motieven en omlijnningen en accenten in vier verschillende kleuren, waarmee in een volgende fase ook zowat alle andere vensters werden ingevuld. Na al die werken bood het kerkinterieur aan het einde van de 19de eeuw ongetwijfeld een kleurrijke indruk.

Versobering tijdens de 20ste eeuw

De meeste 20ste-eeuwse ingrepen aan de kerk beperkten zich tot onderhoud en herstel. Dat laatste met name aan de glasramen, die gehavend uit de Tweede Wereldoorlog waren gekomen. Een beslissing met grote gevolgen kwam er in 1955, toen de schilderijen van Brassine en Walgrave met een witte afwerklaag bedekt werden. Samen met het weggakken van de lijsten rond de kruiswegstaties in de jaren 1970 maakte deze ingreep dat het kerkinterieur momenteel een vrij sobere aanblik biedt.

Een periode van herstel (2005-2014)

Sinds de vroege jaren 2000 werden er al enkele malen werken uitgevoerd aan delen van de kerk. Zo werden in 2005 de luchtbogen langs de noordzijde om veiligheidsredenen vernieuwd onder leiding van de toenmalige dienst Monumentenzorg van de stad Mechelen. Een jaar later volgde de houtbehandeling van de zolder, het herstel van de zinken daken van de zijbeuken en het schilderen van het interieur.

Rond 2009 bevonden de glasramen zich in een zeer slechte staat als gevolg van de weersomstandigheden en vandalisme. De eerder geplaatste voorzetsbeglazing in de zijbeuken verstoorde bovendien het uitzicht. In opdracht van de kerkfabriek stelde het Mechelse Architectenbureau K. Beeck bvba daarop een dossier samen voor de restauratie van alle glas-in-loodramen, dat in 2013-2014 werd uitgevoerd.

De ramen werden gerestaureerd in het atelier, waarbij gepoogd werd zoveel mogelijk materiaal te behouden door plaatselijk te herlodden en glasbreuken te lijmen. Enkel storende lacunes werden ingevuld met een nieuwe schildering via de zeefdruktechniek. Niet-storende lacunes werden ingevuld met nieuwe kalibers in antiek glas. Nadat de gerestaureerde glas-in-loodramen herplaatst waren, kregen ze een nieuwe voorzetsbeglazing in een structuur die de vormgeving van de venstertraceringen respecteert.

Een voorbeeld van een storende lacune die werd ingevuld met een nieuwe schildering.

© Architectenbureau K. Beeck bvba

De houtaantasting maakt dat sommige delen van de dakconstructie met de hand te verbrijzelen zijn.

© Architecten Beeck & Hermans

De leien van de hoge daken moeten allemaal vervangen worden.

© Architecten Beeck & Hermans

Een noodzakelijke buitenrestauratie (2023-2024)

De uitgevoerde werken gaven aan dat een meer omvattende aanpak zich opdrong voor de restauratie van de kerk. Om die reden droeg de kerkfabriek in 2017 het bouwheerschap over aan de stad Mechelen. Een jaar later werd architectenbureau Beeck & Hermans aangesteld als ontwerper. In 2019 werd een masterplan voor de kerk goedgekeurd en werd meteen ook een dossier voor de buitenrestauratie opgemaakt.

Bij een controle in het voorjaar van 2022 bleek echter dat de toestand van de dakstructuur op korte tijd aanzienlijk achteruitgegaan was. Onder meer het houtwerk van de viering was actief aangetast door houtborende insecten, in die mate zelfs dat de standzekerheid niet meer gegarandeerd was.

Na deze vaststellingen actualiseerden architecten Beeck & Hermans het restauratiedossier, dat nu een meer uitgebreide dakrestauratie voorziet. Zowel het houten dakspant als het gewelf van de viering wordt volledig vernieuwd. De overige gewelven en delen van de dakconstructie worden hersteld en al het houtwerk behandeld tegen houtaantasting. Voorts wordt de leibedekking van de hogere daken vernieuwd en worden de torengewelven, de schermgewelven van de zijbeuken en de luchtbogen aan de zuidzijde gerestaureerd. Tot slot zal ook de elektriciteit op zolder vernieuwd worden naar de huidige normen.

In juni van dit jaar ging aannemer Restauratiewerken Van Loy & Cie uit Herselt aan de slag. Het herstel zal ongeveer anderhalf jaar duren en 1.002.027,49 euro kosten. Omdat de kerk niet beschermd is als monument kan er geen aanspraak gemaakt worden op een restauratiepremie. Maar het agentschap Binnenlands Bestuur (ABB) komt wel tussen voor een bedrag van 311.517,60 euro.

Tekst: Maarten Van den Mooter en Laura Peeters, afdeling Projecten & Monumenten stad Mechelen

Bier Central, Grote Markt 29

- Willems, Gert, Rapport over de bioscoopexploitatie in Mechelen (1907-1991), Rapport i.h.k.v. het project 'De Verlichte Stad. Beeldcultuur tussen ideologie, economie en beleving. Een onderzoek naar de maatschappelijke rol van bioscoopwezen en filmconsumptie in Vlaanderen in interactie met moderniteit en verstedelijking. (FWO 2005-2008)', Antwerpen, s.d.

Brusselpoort, Hoogstraat 83

- Lettany, Hendrik, De Brusselpoort in Mechelen, Paper i.h.k.v. de opleiding Kunstwetenschappen en Archeologie aan de Vrije Universiteit Brussel, VUB, Brussel, 2011.

Mercier / Hof van Egmont, Kardinaal Mercierplein

- Apers, Jan, 90: portret architect Désiré M. Peeters, 1921-2011, uitgave in eigen beheer, Mechelen, 2011.
- De Nijn, Heidi, De stationswijk, in: brochure Open Monumentendag Mechelen 1994, Monumenten van vervoer(ing), Mechelen, 1994, p. 2-8.

Sociaal Huis, Lange Schipstraat 25-27

- Grootaers Johan (A.M. Consult bvba), Restauratie kapel Bruul, bouwhistorisch en materiaal-technisch vooronderzoek, ongepubliceerd rapport, 2004.
- Smans, Katrien, Voormalig St.-Jozefshuis en Strasborg te Mechelen, ongepubliceerd eerstejaarspraktikum van de opleiding Monumenten- en Landschapszorg Antwerpen, Antwerpen, 1997-1998.

Sint-Niklaaskerk, Leest-Dorp z.nr.

- A.M. Consult bvba, Restauratie Sint-Niklaaskerk, Leest-Dorp z.nr. Bouwhistorisch en materiaaltechnisch vooronderzoek, 2 dln., Sint-Niklaas, 2010.
- Hellemans, Wilfried, De Sint-Niklaasparochie in Leest. Negen eeuwen geschiedenis, uitgave in eigen beheer, Hombeek, 2009.
- Studio Roma cvba, Beheersplan Sint-Niklaaskerk en kerkhof van Leest, Kessel-Lo, 2023.

- Van den Wijngaert, Carola, Onderzoek aangaande de glasramen uit de Sint-Niklaaskerk te Leest (Mechelen), Stabroek, 2011.

Meubelen NOVA / Speelgoedmuseum, Nekkerspoelstraat 21

- Stroobants, Bart, Mechelen bouwt. Architectuur en stedenbouw in de "fifties", catalogus bij de tentoonstelling Anno Expo in Congres- en Erfgoedcentrum Lamot, Mechelen, 21 juni - 14 september 2008, Mechelen, 2008.
- Pluymers, Bart, Sociaal-economische geschiedenis van de meubelfabricatie te Mechelen (1830-1914), in: Meubelen uit Mechelen 1820-1960, tweede deel van de driedelige catalogus bij de tentoonstelling Het Mechelse Meubel. 1500-2000. Van houtsnijwerk tot design, Cultureel Centrum Antoon Spinoy, Mechelen, 4 februari - 7 mei 2000, p. 85-93.

Zolder Sint-Katelijnekerk, Sint-Katelijnekerkhof z.nr.

- Architecten Beeck & Hermans bvba, Beheersplan Sint-Katelijnekerk, Sint-Katelijnekerkhof Mechelen, Mechelen, 2017.
- VandenBorre-Lauwers bvba, Mechelen, Sint-Catharinakerk. Bouwarcheologisch en materiaaltechnisch vooronderzoek, Lovendegem, 2013.
- Wouters, Annelies, Sint-Katelijnekerk te Mechelen. Bouwhistorische studie, 3 dln., Halle, 2014.

Sint-Martinuskerk, Sint-Maartensplein z.nr.

- Architecten Beeck & Hermans bvba, Masterplan Sint-Martinuskerk, Sint-Maartensplein z.nr., Hombeek, Mechelen, 2019.

Teksten

Ward Coeckelbergs	An De Waele	Elfi Hermans
Sofie Stevens	Hugo VandenBorre	Maarten Van den Mooter
Wim Vervoort	Annelies Wouters	

Dank aan

- In de eerste plaats aan alle eigenaars die met zoveel enthousiasme hun eigendom openstellen
- De vele vrijwilligers en personeelsleden van de Stad Mechelen die zich inzetten voor de bewaking van de opengestelde gebouwen
- Alle muzikanten van het Conservatorium die voor sfeervolle muziek zorgen in de opengestelde panden
- De Ware Vrienden van het Archief
- Faculteit van het Mechels Dialect
- Het Predikheren
- Koninklijke Gidsenbond Mechelen
- RADAR
- Stadsarchief Mechelen
- Torens aan de Dijle

Redactie

Maarten Van den Mooter

Eindredactie

Marijke Hoflack

Beeldmateriaal

Het fotomateriaal is afkomstig van het Stadsarchief Mechelen www.regionalebeeldbank.be of van de afdeling Projecten & Monumenten stad Mechelen, tenzij anders vermeld.

Vormgeving en drukwerk

Inne Goossens – innegoossens.com

Cover

© Stad Mechelen - 't Gasthuis / Onze-Lieve-Vrouweziekenhuis

Deze brochure is een publicatie van de afdeling Projecten & Monumenten stad Mechelen. Uit deze uitgave mag niets overgenomen worden zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

V.U.: Patrick Zeeuws, Grote Markt 21, 2800 Mechelen | Wettelijk depot: D/2023/0797/5

OPEN
MONUMENTEN
DAG

Met hart
en ziel

10.09.23

Open Monu menten dag

Vlaanderen
is erfgoed

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

6 nationale
loterij
MEER DAN SPELEN

2

vrù

MECHELEN

openmonumentendag.be